РЕСПУБЛИКИ ТЫВА
ИМ. А.С.ПУШКИНА

1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

ШЫН

Нииттилел-политиктиг солун

№ 34 (17996)
2011 чылдың март 31, четверг
Садар өртээ 5 рубль.

e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

ЭР ХЕЙ-ДИР СЕН, ОПАН!

Чазак Даргазы Ш. Кара-оол Опан Сатка байыр чедирген

Март 29-та Дортмундуга (Германия) спортчу хүреш талазы-биле Европа чемпионадынга Опан Сат 60 кг чедир деңзи категориязынга тиилээш, Россияның шилиндек командазынга баштайгы алдынны чаалап эккелген.

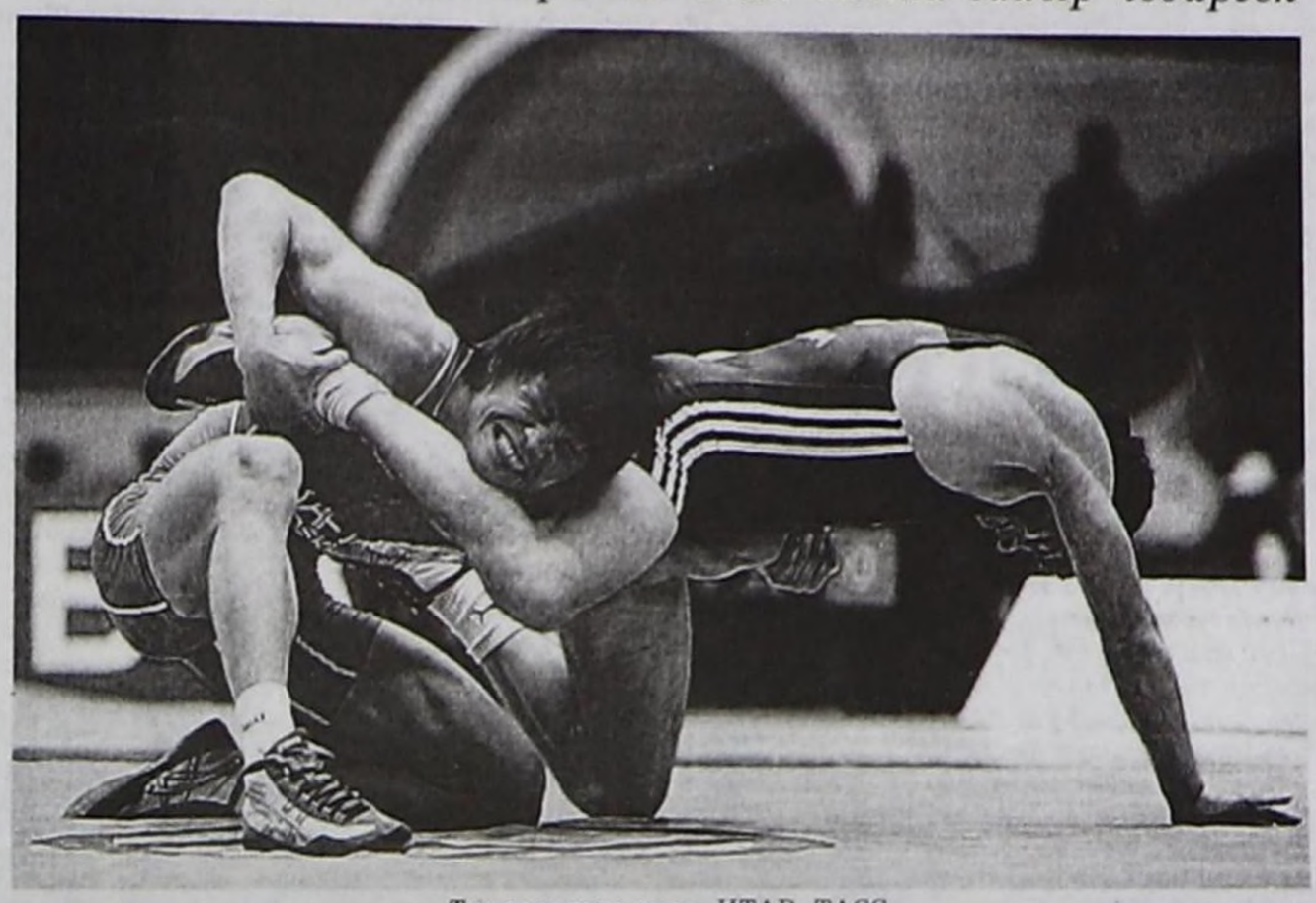

Тиилелгениң онаа. ИТАР–ТАСС

Түңнел сегиржип алыышкынга ган Албаниядан келген шыырак эн ат-сураглыг удурланыкчызы гит Призренини каш халытпаан, секунда дургузунда 7 баллды алап алган, ооң соонда үези тпээнде-ле октап алган. «Чадыг рынга кандыг-даа мөгеден ооң ртпазы эки-дир» – деп, национал команданың тренери Дзамбот Тедеев «Р-Спорт» агентилинге интервьюзунга демдегээн.

Тываның Баштыңы Шолбан ара-оол телефон дамчыштыр Опан Сатка байыр чедирген. Республиканың чурттакчылары Опанның тиилелгезинге чоргаарганал турарлар, ооң келир үеде олимпиадаларга киржиринге бүзүреп турар дээрзин Чазак Даргазы демдеглээн. Ооң спортка моон соңгаар бурунгаарлаарынга Тываның Чазаа деткимчени көргүзер дээрзинге Тываның Баштыңы Опан Сатка бүзүреткен.

Аныяк спортчу амыдыралчурталга байдалдары дээш сагыш човавайн, эки белеткензин дээш республиканың Баштыңы эрткен чылдың декабрьда Опан Сатка чаа квартираның дүлгүүрүн тывыскан дээрзин сагындыраал.

«Эр хей-дир сен, Опан! Спортчу чаа-чаа тиилелгелер болгаш рекордтар сээң мурнуңда. Сеңээ бүзүрээр бис!» – деп, Шолбан Кара-оол чугаалаан.

Дортмундуда Европа чемпионадында Европаның ийи дакпыр чемпиону, 2010 чылда Делегей чемпионадының хүлер медалының эдилекчизи Лориса Ооржак база киржип турар. Опан Сат бир чыл бурунгаар чүгле Европаның чемпиону болган эвес, 2010 чылда Европа чемпионадының эң тергиин мөгези деп адаткан, ол ышкаш хостуг хүрешке делегей кубогун база чаалап алган.

ТР-ниң албан-езузунуң сайтызындан.

КОНКУРС ЧАРЛАП ТУР

Тыва Республиканың Чазаанаың Даргазының Канцеляриязы болгаш Чазак Аппарады Тыва Республиканың Чазаанаың Даргазының кадр курлавырын четчелеп тургузар талазы-биле конкурс эрттиреринiң дугайында дыңнадып тур.

2011 чылдың март 29-та Тыва спубликаның Чазаанаың Даргаының №96-РП айтыышкынын езур Тыва Республиканың Чазаан Даргазының Канцеляриязы лгаш Чазак Аппарады Тыва спубликаның Чазаанаың Даргаың кадр курлавырын четчелеп гузар талазы-биле конкурсту 1 чылдың апрель 1-ден 25-ке ир эрттиреринiң дугайында ңнадып тур.

Күрүне болгаш муниципалдыг елеп-башкарылганың эргелеп-шкарылга албан-дужаалынга дик арга-курлавырлыг эң гиин специалистерни илередип ар сорулга-биле конкурс илгезин чорудуп турар.

Шилилге конкурузунга киргер болза:

аныяк перспективтиг специатер;

Тыва Республиканың күрүне гаш муниципалдыг албан-хаактары;

Тыва Республиканың эргелеп-жарылга кадрларының курлаынче кирген кижилер;

аспирантылар болгаш эртем дидады (доктору) эртем чадахар четкен, 45 хардан улуг эвес назылыг хамаатылары конкурска киржир эргелиг.

Конкурс шилилгезиниң киржикчилеринге тургустунган негелделер:

– дээди профессионал эртеминиң бары, шиитгирип чорбааны, ажылының стажы, эргелеп-башкарылга ажылчорудулгазынга дуржулгазы;

– дараазында чүүлдерге профессионал билииниң деңнели: Россия Федерациязында күрүне тургузуу, Россия Федерациязының Конституциязы, Россия Федерациязының хоойлужудулгалар үндезиннери, Тыва Республиканың Конституциязы, Тыва Республиканың хоойлужудулгалар үндезиннери;

– информастыг технологиялар-биле ажылдап билири;

– эргелеп-башкарып шыдаары, берге, нарын байдалдарда бодалының дүргени болгаш шиитпирни шалыпкын, дүрген хүлээп алыры.

Конкурс шилилгезиниң чуруму.

Конкурс шилилгезин үш үе-чадага чорудар:

Кордакчы бүрүзү Тыва Республиканың Чазаанаың сайтызынче (http://gov.tuva.ru) кирип болур болгаш анкетаны долдурар, ону конкурс шилилгезиниң киржикчилеринге тургустунган негелделерге дүгжүрүн эксперт човүлели көрүп үнелээр, 3 хонуктуң дургузунда конкурстуң ийиги үе-чадазынче эрткен кандидаттарның дугайында шиитпирни дыңнадыр.

Ийиги үе-чада – тест (шылгалда) эрттирери. Ол ийи кезектиг болур.

Бирги кезээ. Күрүне болгаш муниципалдыг эргелеп-башкарылга талазы-биле профессионал билиглерин дараазында угланыышкыннар езугаар илередир:

1) организастыг – күрүне болгаш муниципалдыг эргелеп-башкарылганың эрге-хоойлу үндезиннери;

2) күрүне болгаш муниципалдыг эргелеп-башкарылганың саңхөө экономиктиг үндезиннери;

3) күрүне болгаш муниципалдыг эргелеп-башкарылганың аргыжылга-харылзаа (коммуникация) технологиялары;

4) амгы үениң ажыл-ишчи орус дылының үндезиннери;

5) профессионал аргыжылгахарылзааның адырында англи болгаш француз дылдарның үндезиннери.

Дистанциялыг өөредилге ... http/ ...ындан электроннуг тест-шылгалданың инструкциязының талазы-биле тестини кордакчылар долдурар.

Ийиги кезээ. Кордакчыларның профессионал шынарларының психологтуг үнелелин (диагностиказын) илередири.

Тест-шылгалда Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызында Тываның кадрлар эде белеткээр болгаш мергежилин бедидер күрүне институдунуң баазазынга эртер.

Тест-шылгалдага 50 болгаш оон хөй хуу алган кордакчылар конкурстуң үшкү чадазынче кирер.

Үшкү чада – чугаалажыышкын (собеседование) хевиринге, республиканың ниити хөгжүлдезиниң перспективаларының дугайында медээлерни кордакчының кайы хире билирин, ажыл-агыйжы шынарларын көргүзүп болгу дег программалар азы төлевилелдер, докладтарның таныштырылгазы хевирлиг эртер.

Конкурс төнген соонда, 7 хонук дургузунда ооң түңнелиниң дугайында кордакчыларга бижимел медээни дыңнадып бээр.

Конкурс талазы-биле айтырыглар тургустуна берзе: **Тыва Республика, Кызыл хоорай, Чульдум кудумчузу, 18 дугаар бажың,** Тыва Республиканың Чазаанаың Канцеляриязы болгаш Аппарады, 319 кабинеттен азы 3-54-10, 3-51-11, 2-12-44 дугаар телефоннар-биле харылзажып болур.

МӨӨРЕЙ ОН БЕШ ХАРЛААН

Кызыл хоорай школаларының өөреникчилериниң ортузунга чылдың-на эртип турар уран номчулга мөөрейи март 26-да болуп эрткен.

Бо чылын мөөрей он беш харлаан. 15 чылдың дургузунда мөөрейни организастап эрттирип келген Кызылдың № 5 школа-гимназиязының тыва дыл болгаш чогаал башкызы Е.Б. Ондар мөөрейниң киржикчилерин бо удаада бодунуң школазынга хүлээп алган.

Бүгү-делегейниң поэзия хүнүнге тураскаатказн «Сеткилимниң боодал чечээ» уран номчулга мөөрейинге хоорайның аңгы-аңгы школаларындан 36 өөреникчи киришкен. Мөөрейжилер амыдырал, час, чалыы назын, ынакшыл дугайында Тываның улуг, аныяк чогаалчыларының чогаалдарын күүседкен. Ону ТР-ниң алдарлыг артизи, Тываның Күрүне шаңналының лауреады Надежда Наксыл баштаан жюри үнелеп көргеш, тиилекчилерни илереткен.

Кызылдың 11 дугаар ортумак школазының 11-ги клазының өөреникчизи Каң-Демир Ооржак юбилейлиг мөөрейниң тиилекчизи болуп, бирги черни ээлээн. Ол Эмма Ооржактың «Овуузуннуг час» деп шүлүүн күүседкен.Ийиги черни Кызылдың 7 дугаар школазының 9 «в» клазының өөреникчизи Ай-Хүлер Ооржак ээлээн (Ш.Ондар «Тыва дылым – эртинедир»). Үшкү черни ийи өөреникчиге тывыскан: 9 дугаар школа-гимназияның 9-ку классчызы Айлаң Салчак (М.Доржу «Чалыы назын») база 11 дугаар школаның 10-гу клазының өөреникчизи Саглай Саая (Э. Ооржак «Куюмнуг час»).

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.

КИЧЭЭНГЕЙНИ — НОГААНЧЫДЫЛГАЖЕ

● *Республиканың хоорай, суурларында бок-күзүрүм көвүдээн. Ону аштап-арыглаарынче хө акша-хөреңги негеттинмес, чүгле эгелекчи чорук, чүткүл херек.*

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол селектор хуралынга Кызыл хоорайның мэри Владислав Ховалыгдан Арат шөлүнүң чаартылгазын чоокку үеде эчизинге чедирерин, хоорайжыларга болгаш найысылалдың аалчыларынга эптиг кылдыр фонарьларны азарын, сандайларны тургузарын негээн.

Оон аңгыда Чазак Даргазы эрги бажыңнар бузуп турар черниң девискээрлерин долгандыр кажаалавайн турарын база айыткан. Бодун болгаш хоорайының чурттакчыларын хүндүлээр чагырга чери найысылалды шак ынчаар корум-чурум чок кылдыр тудуп болбас дээрзинге доктааган. «Эрги бажыңнарны кайы хамаанчок бузуп турар —деп, ол уламчылаан.— Хоорайда бок-күзүрүм бажын ажып турда, мэрия субботниктер организастаарынче далашпайн келген. Кудумчуларны чурумчударының орнунга, хоорайның чагыргазы кабинеттеринден үнүп чадап турар».

Чүгле Кызылга эвес, республиканың бүгү муниципалитеттери девискээрлерин арыглаары-биле субботниктерни бөгүнден эгелеп организастаарын Тываның Баштыңы айыткан. Хоорайларны болгаш суурларны бок-күзүрүмден арыглаар ажылды хүн бүрү чорудары чугула деп, ол демделээн. Бойдус курлавыры болгаш экология сайыдынга база Арга-арыг ажыл-агыйының талазы-биле күркомунуң удуртулгазынга кожуннар төптерин, суурларны бүрүнү-биле ногаанчыдарының талазы-биле планны ажылдап кылырын Шолбан Кара-оол дааскан. «Бо чылын чаагайжыдылга ажылын муниципалитет бүрүзү кылыр ужурлуг» — деп, ол онзалап демделээн.

Тыва Республиканың Чазаанының Даргазының Дээди Хуралга айыткалынга бистиң хоорайларывыстың болгаш суурларывыстың чаржынчыг хевиринче кичээнгей салып турганын сагындыраал.

Шынап-ла, эки, чаагай чүүлдерни ажыл-агыйжы эвес болгаш чуду-кара чүүлдер дуй базып турары чажыт эвес. Аныяктары тудугну кылып, чаа бүдүрүлгелерни ажыдып турар чогумчалыг суурларже кирип ораргa, ооң кыдыында чыылган бок-күзүрүм келген аалчыларны бир дугаарында уткууру, чанында чашпан үнген чагырга бажыңы, чоогунда ходугур ыяш чок чурталга оран-савалары бары чажыт эвес. Ол бүгү чаржынчыг чүүлдерни ажы-төл көрүп, өзүп турар. Арыгсилиг, корум-чурумнуг, чарашчаагай чорукка кижини чажындан кижизидер болгай. Ону чедип алырынга хөй акша-хөреңги тинмес, чүгле эгелекчи чо күл херек. Найысылалдың телип турар Кызыл төлевилели амгы үеде он болуп турар.

Бо талазы-биле муници терниң ажылы улуг, ол ланыышкын-биле бурун ужурлуг. Бирээде, кижэгелекчи чоруун деткиир, ралдың бөдүүн культур чурттакчыларны, ылаңгыя ны болгаш аныяктарн дамчыштыр өөредир, а артынчыларын узуткаар биле төлевилелдерге иди кижилерниң администр харыысалгазын бедидер. хоржок.

ТУДУГ КЫМНЫЫЛ?

● *Азы найысылалдың төпте ээзи чок, бок тудуп чий берген тудуг чоннуң карааңга ыядынчыг апарган* ●

Кыш бодунуң ээлчээн часка дүжүп берип, кыштадыр чагган хар хүнден хүнче часкы хүннүң чылыг херелдеринге алзып, чер кыры карарып эгелээн.

Ооң-биле чергелештир харның адааңга шуглактанып чыткан хирчам ам-на каракка көстүп, ынчалдыр-ла малгаш-баларлыг кудумчуларны улам-на «каастай» берген. Эрткен чылын ийик бе, азы кышты кыштадыр аштап күш четтинмээн бок базым санында каракка илдигип кээрин кызылчылар, найысылалдың аалчылары (ыянчыын аар!) эскерип турар. Чылдың-на час келирге, шак ындыг «чурумалдарны» көөр ужурга таваржыр-дыр бис.

Ылаңгыя бок айтырыы найысылалдың барып-барып төвүнде чидии-биле тургустунуп турар дээр болза, хөөредиг эвес. Ажыл шагы төнгелек турда, ол ынчаар кезек черлерниң бокталганы аажок болур. Тускай бок октаар савалар бар болгай, чалгааравайн ынаар октап турза кандыгыл? Черле ынчаш, тускай бок октаар черлер бар турбуже, хир-чамын өскээр, аргалыг болза, ырадыр эвес, октаар чаңчыл бисте бар. Ол дугайын төпте Дружба биле Тыва эки турачылар кудумчуларының каржып эртер черинде турар аптекалар удуртулгазының ийик бе, азы кымның, чүнүң ийик, чедир туттунмаан оран-савазы **(чурук-тарда)** херечилеп турар.

Бо оран-сава долгандыр турар садыг-саймаа черлериниң, хуу-даа кижилерниң богун бүдүү, карак ажыт октаптар чери болу берген. Ооң база бир хереглели — ол кезекте бөлдүнчүп алган чоруур БОМЖ дээрзи кижилерниң арага четтирер, чиигенир чери. Кижилерниң мөзү-шынарының деңнели ол хире кудулааны ол ийик бе, чамдыкта даштыкы хевирин көөрге көңгүс анаа-даа кеттинип алган хамаатының безин ооң хериминиң иштинден үнүп кел чыдарын көргеш, кижи кайгап ханмас. А пиво шилдерин тудуп алган бөлүк аныяк-өскеннерниң ынаар кирип бар чыдарын бо-ла эскерип болур.

Октаттынган тудугнуң херими шаарара берген, ооң девискээрин, оран-савазын дола берген бок, кижи «өдээ» бүрүнү-биле көстүп чыдар. Ооң чаны-биле эртерге, бо бүгүнүң чыды думчукка кагар. Чылыг үеде суг болза, ол кезек девискээрниң чыт-бузу оранчок ырадыр тараар дээрзи чугаа чокка-ла билдигир. Оозун бодааргa, та чеже, та кандыг аарыг-ажык кижилерниң албанының бүдүмелдери агаарда ужуп, ону хораннап турар чүве де? Ол бус-чытты ол чоок-кавының бажыңнарында чурттап-ажылдап турар кижилер хүннүң-не тынып, организминде шиңгээдип ап турарлар болгай. Агаар дамчыштыр нептерээр халдавырлыг аарыгларга таарымчалыг байдалды тургузуп турары ол.

Октаттынган тудуглар улусчоннуң караандан чаштып алгаш, арага-дары ижер, оон артык, кемхерек үүлгедиглери өөскүүр, айыыл-халап халдадыр черлер болу бээр таварылгалар кайы хөй. Каш чыл бурунгаар төпте турар бо оран-саваның чанындан эртип бар чораан херээжен кижилерни үптеп, ооң иштинче киир тыртып алгаш, чазарлап-күчүлээн таварылгаларны кызылчылар утпаан боор. Кежээки үеде ооң чанындан сезинмейн эртер ужур-даа чок.

Кызылывыстың төвүн чүдедип турар ук оран-саваның ээзин тодарадыр сорулга-биле хоорай мэриязындан ооң салым-чолунуң дугайында сонуургадывыс. «Ол объект мэрияга хамаарышпас, ооң балансызында турбайн турар болгаш силерниң айтырыыңарга хамаарыштыр тайылбыр берип шыдавас бис. Ону Кадык камгалал яамызы тудуп эгелээн болгай, оон айтырып көрүңер» — деп, чагырга черииниң парлалга албаны харыылады. Ук яамының төлээзи: «Ооң дугайын бистен эвес, а Тудуг азы Чер болгаш өнчү-хөреңги хамаарылгаларының яамыларындан айтырыңар» — деп харыы берди. Өнчү-хөреңги хамаарылгаларының яамызының специализи ук оран-сава күрүне өнчү-хөреңгизинге хамаарышпас дээш черле бодунче чүве чагдатпас болду. Ынчап кээрге, дилээшкиннерниң ужу-бажы-даа көзүлбес болу берди. Черле ындыг болгай: багай чүүл болган болза, мен эвес мен дээр, а эки чүүл кылып кааңда, мен кылдым дээрлер көвүдей бээр. Че ындыг-дыр харын, ээзи ээзи-ле ыйнаан, ынчалза-даа ол хоорайның девискээринде төпте турар болганда, оода чадаарда, ооң чоок-кавының чаагайжыдылгазын чорудар болгу дег?

Эрге-чагырга черлери, коммунал ажыл-агый бүдүрүлгелери чогуур ужурлуг ажаалдазын кылыр, ынчалзажок ол дузалаар бе? Бир-ле хүн ук оран-саваның ээзи тыптып, ооң ишти-даштын арыглап-аштап каапкан дижик. Ынчалза-даа ол түр када ындыг турар, удатпаанда ону база катап бокталдырып кааптар болгай. А кым ону ынчалдырып турар? Орус улустун: «Аштап-арыглап турар чер эвес, а бокталдырбайн турар чер арыг-силиг болур» деп үлегер домаа тода харыылап турар: шупту бис, боттарывыс. Хоорайның кудумчуларында, бажыңнар даштында чыдар бок-күзүрүм агаардан ужуп кээп турар эвесле болгай. Ээзи чок тудуг турарга-ла, ооң иштинге ажыг суг ижип, бок-сагывысты ооң хериминиң даштынга октап, аңаа чиигенип-ле турар бис бе?

Чурттакчылыг черлерниң девискээрлериниң овур-хевириниң байдалынга хамаарыштыр Тыва Республиканың Чазаанының Даргазы Ш.В. Кара-оол бодунуң ТР-ниң Дээди Хуралынга Айыткалында: «Хоорай азы көдээ чер бүрүзүнүң метр черииниң чаагайжыдылгазы болгаш арыг-силии дээш харыылаар ээ турар ужурлуг. А харыысалга чок сайгарлыкчыны, албан черииниң удуртукчузун чүгле торгаар эвес, а хөй-ниитиниң мурнунга тургузар херек» — деп айтып турар. База ол ышкаш хөйниитиниң корум-чурумун болгаш мөзү-шынар нормаларын хажытканы дээш административтиг харыысалганы шыңгыырадырын саналдап турар болгай. Бо таварылгада найысылалдың төвүнде ооң овур-хевирин бужартадып турар оран-саваның ээзин харыысалгага онаап, хемчээн алыр үези келбээн эвес бе?

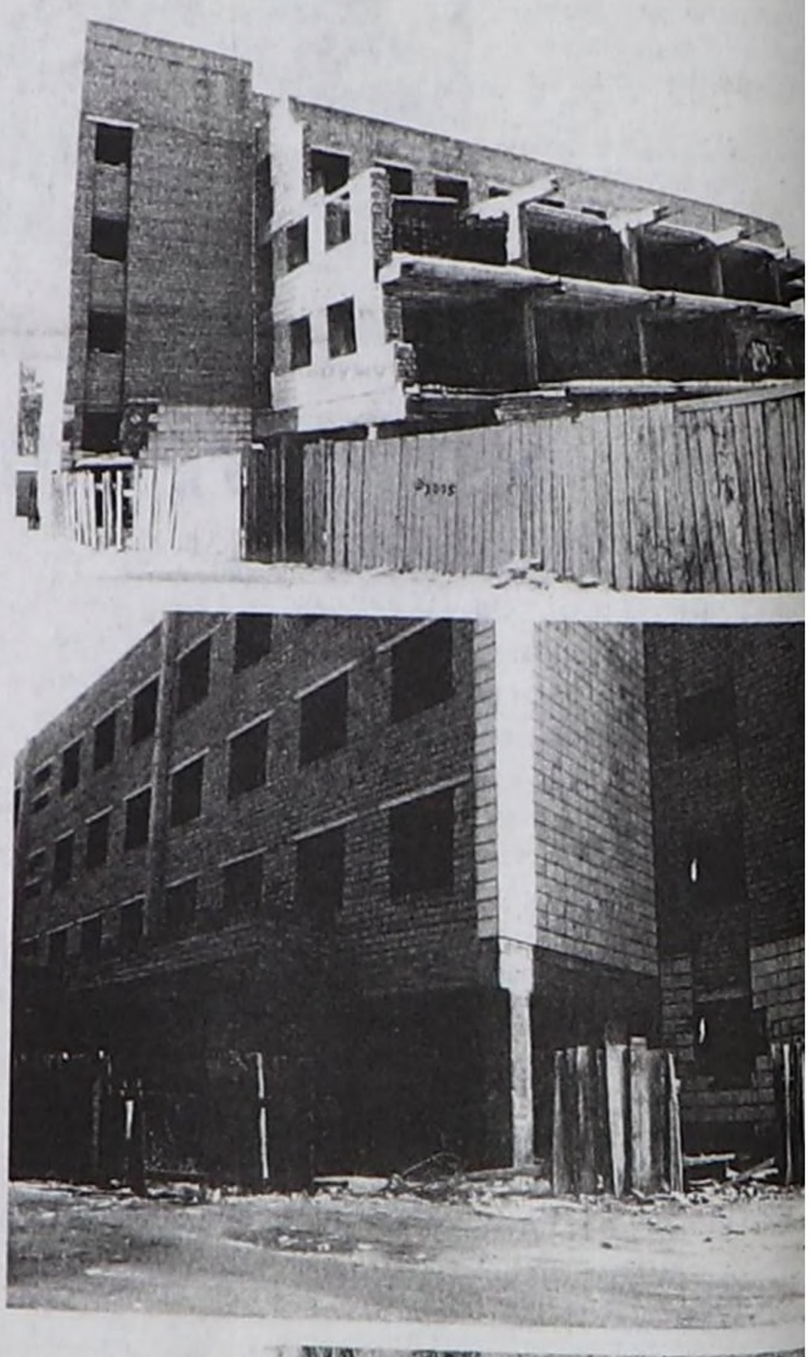

Аяна БИЧЕ-ООЛ.

Авторнуң база Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ тырттырган чуруктары.

Каткы бажы каткан эвес...

УЛУГ ХООРАЙ МОСКВАГА УГААН КИРИП...

Оюн-баштактың, каткы-хөгнүң мастери Василий Монгуш-биле интервьюну номчукчулар чылдар өттүр манаан боор деп бодаан сеткилим-биле чогаалчыны чугааже чаладым. Апрель 1 – каткыхөг, оюн-баштак хүнүн уткуштур юморист-сатирик-биле чугаалашпайн, ким-биле чугаалажыр боор. Василий Монгуш хөй чылдарның дургузунда «Шынның» арыннарын бодунуң амыдыралчы, ханы уткалыг, өөредиглиг чогаалдары-биле каастажып келгенин номчукчуларывыс билир. Чогаалчының шоодуглуг, каттырынчыг чогаалдарының чыындылары чырыкче үнүп кээрге, ону былаажып номчуур-ла болгай бис. Ооң чогаалдарын уран чүүл фестивальдарынга бот-тывынгыр артистер сценага бо-ла ойнап үнүп кээп, хамыктың баарын карартыр каттыртыр ийик. Сөөлгү үеде «Шын» Василий Монгуштуң «байлаң чугааларын» парлап, номчукчуларын өөртүп турар.

– Василий Бора-Хөөевич, силерниң чогаалдарыңарга ынак номчукчуларывыс силер-биле чугааны дыка-ла сонуургаар боор деп бодап тур мен. Апрель 1-ниң оюн-баштак байырлалының хүнүнде оларга солун белек болзун, каш айтырыгларга харыылап бээрин дилеп ор мен. Улуг улус силерни дыка эки билир, ынчалза-даа аныяк-шкен чүгле чогаалдарыңар-биле танышып, ынчангаш оларны ал-бодуңар, ажыл-чурт, ада-өгбеңер-биле танышпырып көрүңерем.

– Мээң үе-черге эштерим үжен чылдарда төрүттүнген оолдар, кыстар көшкүн Тываның төлдери бис. Кыштаар, чазаар, чайлаар болгаш күзээр хонаштарның аттары салгалдан салгал дамчып чедип келген: Шыктыг-Чайлаг, Бестиг-Кара, Кажаалыг-Аксы, Чаш-Тал, Алдырык... Бистиң ачавыс Келдегей оглу Монгуш Бора-Хөө Хөндергейниң шыырак дээн тараажыларының, аңчыларының, малчыннарының бирээзи чораан. Аввыс Шикек уруу Сендиңмаа чымчак сеткилдиг, ырак шырайлыг, эптиг-ээлдек, эң-не эргим болгаш бистерге, уруг-дарыынга, бурган ышкаш буянныг кижи-ле болгай.

Бистиң ада-иевис үениң байдалын угаап-билип, даартагы хүн эртем-билиг-биле толбажыры чайлаш чогун эскерип турган. Ачавыс эң улуг оглу Медикейни чанынга чорттырып алгаш: «Сен мээң кылып чораан ажылымны уламчылап, мактадып, тараа тарып, мал азыраап сен. Оол, кыс дуңмазарың шупту школага өөренсин, сен оларга бир шааң-биле дузалаап сен» – дээн. Бистер өөренип кирипкен бис. Ада-иевистиң үдегелин шынзыдар дээш кызымак өөренип орудувус. Ийи дугаар акым Монгуш Кенин-Лопсан 1947 чылда Кызылдың 2 дугаар школазын дооскан. Ол дээрге Тываның бир дугаар доозукчулары-дыр. Акым ол-ла былын Ленинград университединче өөренип орупкан. Улуг дайын болуп турган хоорайда оглувус кандыг чурттап чор ирги деп ада-иевис үргүлчү чугаалажырын дыңнаан ген. Ынчалза-даа чагааларынга эки кызып өрен, сургуулуң доозар сен деп чагып орааннар. Дөрт оолдуң эң бичиизи Очурол Кызылдың педагогика институдунуң физика-математика факультедин дооскаш, Тываның ном үндүрер черинге редакторлап ажылдап чораан. Шүлүктер бижип, чулгалар база кылып турган. Кады төрээн ибаларым Саанай, Сендээ, Зоя болгаш эң кеймеривис Досумаа колхозка, уруглар адынга ажылдап, мактадып чорааннар.

– Улуг хоорай Москвага эртем еткен болгай силер, ол солун студент чылдар дугайында сактып көрээңерем...

– Эрткен XX вектиң бежен чылдары өнер деп турда, мен Москваның М.В. Ломоносов аттыг күрүне университединиң студент биледин холумга алган мен. Ооң бе-инде эрткен оруумну немей чугаалап кагымза, черле артык эвес боор: «Үжүглел-и» холга тудуп, «А» деп үжүктү адап, авай, чай деп сөстерни бижип өөренген черим өндергейниң эге школазы. Бышкан билигиң аттестадын Чадаананың 1 дугаар школаынга алган мен. Эртем-билигниң оруунче ге базымны кылырынга өөреткен башкырымның уттундурбас овур-хевири мээң агбажымда ыдыктыг эртине ышкаш хевээр урттап чоруур. Кара-Сал Тежитей, Сат Ланчакай, Хөндергей хостуг делгемнеринге өскен кижи Москвага чеде бээрге, баштай элээн берге: каяа-даа баарыңга кижи-ле, машиналар-ла. Университеттиң үжен ийи каът бажыңы бир улуг чалым хая ышкаш сагындырар. Иштинче кире бергеш, аза берип болур. Бистиң бөлүктүң куратору Илья Владимирович Толстой (чогаалчы Лев Толстойнуң салгалы) бистерге канчаар чурттаар, канчаар өөренирин баштайгы хүнден эгелээш, сүмелеп турган. Бөлүкте орус, башкир, чечен, ингуш, удмурт, еврей, коряк дээш, он ажыг аймак-сөөктүң төлээлери бар. Лекциялар, коллоквиумнар, семинарлар, зачеттар, экзаменнер – студент бүрүзүнүң эртер оруу. Профессорлар Александр Западов, Константин Былинский, Елизавета Кучборскаяның лекцияларын амдаа утпаан мен.

Москва университединге аалчылар үзүлбес. Мурнунда солуннарга, киноларга көрүп чорааның кижилер аудиторияга боттары чедип кээр. Нобель шаңналының лауреады Михаил Шолохов чогаалын биске боду номчуп турган. Даштындан көөрге, көңгүс бөдүүн, анаа бригадир кижи ышкаш. Сураг-ол-ла ояар биеэ ышкаш уламчылаар турган-на боор, ынчалза-даа хөөмейжи кайгамчык биче буурай чоннарының ат-алдарын камгалап, уран чүүлүн үш минута ажыр чаңгыс тыныш-биле сыгыртыптарга, Президентдаа, хуралдың киржикчилери-даа магадап ханмады». Ам 1995 чылда үнген «1000 памятных дат Республики Тыва» деп календарьдан каш одуруг: «1948 чылдың февраль 27-де Тываның Чөөн-Хемчик кожуунунуң Хөндергей сумузундан хөөмейжи Сат Манчакай Москага Улуг театрга хөөмейлеп-сыгыртырга, И.В.Сталинден эгелээш, залга органнар шупту туруп кээп адыш часкап турган». Төөгүге дөмей болуушкуннар ындахаая-даа бол, таваржы бээр көрүңер даан. Оларның бирээзи бо-дур. Талантылыг оолдар, кыстарывыс кижилерни магададып чоруургa, бистер чүгле өөрүүр, чоргаарланыр бис.

Москва университедин Тывадан алдан хире кижи дооскан. Оларның аттарын 2005 чылда Кызылга үнген «Родному университету МГУ 250 лет» деп номда парлап каан. Эртемниң бо улуг Ордузунга кижи хөйнү көрүп, билип ап болур. Журналистика факультедин үстүнде адааным ном езугаар алырга тос кижи дооскан болуп турар: Дакан-оол Ондар, Мария Тулуш (Смирнова), Маадыр-оол Тулуш, Хенче-Кара Монгуш, Марта Кужугет, Өлзей-оол Монгуш, Светлана Миндрия, Алимаа Королева (Монгуш).

Бистиң аалывыс Кажаалыг-Аксы деп черге кыштаар турган. Ары биле Өвүр аразынга аргышкан улус бистиң бажыңывыска хоначалар бооп доктаамал чедип келир. Кежээ дургаар тоолдар ыдар, тывызыктаар, хомустаар улус оочурлап алган олурарлар. Авамның кады төрээн акылары Лама Сат биле Албанчы Сат шыырак дээн тоолчулар турган. Чечен-мерген сөстерни кара чажымдан дыңнап өскен болгаш, аас чугаага шымдан дыңнап өскен болгаш, аас чугаага шымбай турган хире мен. Баштай класстың хана солун редактору чордум. Солунга бир дугаар материалымны 1947 чылда «Сылдыс-чыгашка» парлаан. Чогаалга ынакшыл, Хөндергейниң хостуг делгемнеринге өскен кижи Москвага чеде бээрге, баштай элээн берге: каяа-даа баарыңга кижи-ле, машиналар-ла. Университеттиң үжен ийи каът бажыңы бир улуг чалым хая ышкаш сагындырар. Иштинче кире бергеш, аза берип болур. Бистиң бөлүктүң куратору Илья Владимирович Толстой (чогаалчы Лев Толстойнуң салгалы) бистерге канчаар чурттаар, канчаар өөренирин баштайгы хүнден эгелээш, сүмелеп турган. Бөлүкте орус, башкир, чечен, ингуш, удмурт, еврей, коряк дээш, он ажыг аймак-сөөктүң төлээлери бар. Лекциялар, коллоквиумнар, семинарлар, зачеттар, экзаменнер – студент бүрүзүнүң эртер оруу. Профессорлар Александр Западов, Константин Былинский, Елизавета Кучборскаяның лекцияларын амдаа утпаан мен.

Москва университединге аалчылар үзүлбес. Мурнунда солуннарга, киноларга көрүп чорааның кижилер аудиторияга боттары чедип кээр. Нобель шаңналының лауреады Михаил Шолохов чогаалын биске боду номчуп турган. Даштындан көөрге, көңгүс бөдүүн, анаа бригадир кижи ышкаш. Сураг-

В.Б-Х.Монгуш, уруу Марина, өөнүң ишти Г.Ш.Монгуш, оглу Мерген.

лыг маршал Семен Буденный каяа, канчаар дайылдажып чораанын төөгүп берген. Ынчан ССРЭ-ниң чиңгине прокурору турган Роман Руденконуң лекциязы сагыштанывавас. 1945-46 чылдарда Нюрнбергке болган судка ол Совет Эвилелиниң талазындан кол күрүне буруудадыкчызы болуп турган. Фашизмниң кол хартаачыларын канчаар шиитпиринин, оларны канчаар дүне када азып шаажылаанын шуптузун чугаалап берген.

Өөредилге программазындан дашкаар ужуражылгалар студентилерни дыка байыдар. Биске кээп турган Александра Пахмутова, Марк Фрадкин, Евгений Евтушенко, Василий Аксенов, Евгений Урбанский, Илья Эренбург, маршалдар Родион Малиновский, Василий Чуйков көрбээни чок, намдарын бүдүн номнар-биле хемчээр улус деп чугаалап болур.

– Чоокта чаа юбилейиңер эрткен болгай, назы дургузунда чүңү көрбээнбилбээн дээр боор силерни. Кандыг-даа ажылды кылып чордуңар – журналист, чогаалчы, удуртукчу. Кайы мергежил силерге эң солун ирги?

– Журналистиканы шилип алганым шын болган деп бөгүн чүс хуу бадыткап болур мен. Бо профессия кижилер-биле танышарынга, амыдыралдың аңгы-аңгы талаларын сайгарып көөрүнге дыка эптиг. «Тувинская правданың» корреспондентизи, «Тываның аныяктарының» редактору, ССРЭниң Күртелерадиозунуң корреспондентизи, Тываның ном үндүрер черинин директору, Тыва радиостудияның директору албан-дужаалдарга дөртен ажыг чыл дургузунда ажылдааш, эвээш эвести көрген мен. Тыва литератураның үндезилекчилери Степан Сарыг-оол, Сергей Пюрбю, Салчак Тока, Олег Сагаан-оол болгаш өске-даа чогаалчылар-биле ажылдаар аргалыг болганым – меңээ улуг аас-кежик. Хоочун авторлар-биле быжыг харылзаа аныяк чогаалчыларга ажыктыг болгаш өөредиг болур. Ном үндүрер черге чүгле чогаалчылар эвес, эртемденнер, чурукчулар, башкылар, композиторлар база доктаамал келир. Бистиң авторлыстың бирээзи академик Федор Углов турган. Ооң ады онзагай дээн кижилерниң аразында. Мен мынча назыным иштинде кара чаңгыс кижиге 100 харлааныбиле байыр чедирген мен. Ол кижиниң ады – Федор Григорьевич Углов.

– Юмор, сатира жанрынга чээрби ажыг номнарны чырыкче үндүрген болгай силер, ооң маадырлары канчаар төрүттүнүп турарыл?

– Чогаалдың маадырлары базым бүрүзүнде. Автобус доктаар черде, магазинде, чунар-бажыңда, малчын аалда, подъезд аксында...

Айтырыг: Дываажаң кайдал?

Харыы: Тывада.

Айтырыг: Шамбала кайдал?

Харыы: Шамбалыгда. Бо чугааны кудумчуга дыңнаан мен.

– Демир-үжүүңер салбайн чогаалдарны улай-улай бижип турарыңарны билир мен, чоокта кандыг чогаалдар-биле номчукчуларыңарны өөртүр силер, Василий Бора-Хөөевич?

– Тудугжу кижи бажың тудар. Чолаачы кижи машина башкарар. А чогаалчы кижи чогаал бижиир. Эрткен чылдың декабрьда «Адыыргак ашак. Адааргак кадай» деп номум үнген. Ам чаа бижип дооскан номумнуң ады «Авыяастыг ашак. Ааспырак кадай». Ында чечен чугаалар болгаш шүлүктер кирген. Чоокта чаа Турцияга үнген бир журналга мээң чечен чугаамны турк дыл кырынга парлаанын көрдүм.

– Бистиң улуг коллегавыс журналист Галина Шырвановна Монгуш силерниң өөңер ишти болгай, чогаадыкчы ажылыңарга кадайыңарның хамаарылгазы кандыгыл? «Мээң кадайым ындыг-мындыг кижи боор...» дээш эгелээн чогаалдарыңар кайы хөй болгай?

– Мээң аалым ишти Галина Шырвановна ийи профессиялыг–башкы болгаш журналист. Кызылдың пединститудун, Москвада СЭКП Төп Комитединиң чанында Партияның дээди школазының журналистика салбырын дооскан. Партия, совет органнарга база ажылдап чораан. Журналист ажылын 1965 чылда «Шын» солундан эгелээн. Индия дугайында ийи номнуң автору. Алтай чогаалчы Борис Укачинниң тоожуларын тыва дылче очулдурган. Бир эвес Галина Шырвановна деткивээн болза, литературага бурунгаар базым кылырым берге турган.

– Урууңар эртемден Марина Васильевна Монгуш база оглуңар Мерген дугайында сонуургадып көрүңерем.

– Уруувус, оглувус кайызы-даа Ленинград университедин дооскан. Марина – чөөнчүк факультедин, Мерген – экономика. Уруувус Москвага баштай аспирантураны, ооң соонда докторантураны дооскаш, төөгү эртеминиң доктору чаданы камгалап алган. Оглувус Москва университединиң экономика факультединиң аспирантуразын дооскан. Англи дылдың сертификадын Кембридж (Англия) университединге алган. Амгы үеде Москвада банк ажылдакчызы. Оглувус оглу Андрей бо чылын школаны доозар. Уругларывыс–бистиң чоргааралывыс.

– Монгуш Борахович Кенин-Лопсанны делегейниң дириг эртинези деп тывалар хүндүлеп, ыдыктап, мөгейип чоруур бис. А силерге ол хамыктың мурнунда хан төрээн акыңар болгай, акыңар дугайында чүңү чугаалаксаардыр силер?

– Улуглары бичиилерге үлегер болур болгай. Мен акымдан доктаамал өөренип. Ооң арга-сүмелерин хынамчалыг дыңнап чоруур мен. Өөренири кажан-даа артык эвес.

– Силерни Тываның Улустуң чогаалчызы атче улус-чон депшидип, санал-оналды үндүргенинге бистер дыка өөрүп турар бис, Тываның Чогаалчылар эвилели база ол саналды деткип турар сураа дыңналып келген, ынчангаш номчукчуларыңарның ол чырык күзели боттанып дээрзинге идегелиивис улуг.

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ
чугаалашкан.

Чурукту өг-бүленің архивинден алган.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

"2011 чылда Тыва Республиканың коммунал инфраструктуразының объектилерин чаартыры" республиканың тускай сорулгалыг программазын бадылаарының дугайында

2010 чылдың декабрь 21 № 584 Кызыл хоорай

Чурттакчы чоннуң амыдырал хандырылгазының чурттал-га-коммунал системазының бүзүрелдиг болгаш магадылалдыг ажылдаарын, чурттал-га-коммунал ажылагый объектилериниң техниктиг эде кылырын бедидер сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

"2011 чылда Тыва Республиканың коммунал инфраструктуразының объектилерин чаартыры" республиканың тускай сорулгалыг программазынга коштунганын бадылаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың декабрь 21-де № 584 доктаалы-биле бадылаан

"2011 чылда Тыва Республиканың коммунал инфраструктуразының объектилерин чаартыры"
РЕСПУБЛИКАНЫҢ ТУСКАЙ СОРУЛГАЛЫГ ПРОГРАММАЗЫ
ПАСПОРТУ

Программаның ады -

"2011 чылда Тыва Республиканың коммунал инфраструктуразының объектилерин чаартыры" республиканың тускай сорулгалыг программазы

Программаны ажылдап кылырынга үндезин -

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың июль 7-де "2011 чылда республиканың тускай сорулгалыг программаларының төлевилелдерин ажылдап кылыр дугайында" № 164-р айтыышкыны

Программаның күрүне чагыкчызы -

Тыва Республиканың Тудуг болгаш коммунал ажыл-агый чаартылгазының яамызы

Программаның кол күүседикчизи -

Тыва Республиканың Тудуг болгаш коммунал ажыл-агый чаартылгазының яамызы

Программаның сорулгазы болгаш шиитпирлээр айтырыглары -

сорулгазы - чурттакчы чоннуң амыдырал хандырылга коммунал системазының бүзүрелдиин болгаш магадылалын бедидери;

шиитпирлээр айтырыглары:

амыдырал хандырылга системазының бүзүрелдиг ажылдаарын бедидерин хандырып турар коммунал инфраструктура объектилерин чаартыры;

коммунал инфраструктура объектилерин эде кылыры (суг хандырылгазының, суг аңгылаарының, чылыг хандырылгазының системаларын)

Программаның боттандырылгазының хуусаазы -

2011 чыл

Программаның кол хемчеглери -

даштыкы инженер четкилерниң тудуу болгаш чаагайжыдылгазы, Чөөн микрорайон, Кызыл хоорай;

канализация коллекторунуң 2-ги эзлчээниң тудуу, Каа-Хем суур;

канализация коллекторунуң 1-ги эзлчээниң тудуу, Каа-Хем суур;

Каа-Хем кудумчузунда күштүг коллекторнуң тудуун доозары, Кызыл хоорай;

суг сордурулгазын эде кылыры, Шагаан-Арыг хоорай;

Мурнуу микрорайонда эвээш каът тудуг кварталының котельнаязын тудары, Кызыл хоорай

Программаның кол дээн сорулгалыг айтыкчылары -

коммунал инфраструктураның элеп-эргижирээнииниң деңнелин 50 хууга эвээжедири;

чылыг болгаш суг хандырылгазының бүдүрүкчү эвес чидириглерин 30 хуу эвээжедири;

суг дамчыдып турар суг хоорзаларының даштыкы четкилериниң чидириглерин 20 хуу чедир эвээжедири

Программаның акшаландырыышкынының үндезиннери болгаш хемчээли -

Программаның акшаландырыышкынының хемчээли Тыва Республиканың республика бюджеди-биле 73 931,6 муң рубль тургузар. Программаның акшаландырыышкынының хемчээли Тыва Республиканың бюджединиң аргазындан көрдүнгеш, чогуур акшаландырыышкын чылының бюджединиң дугайында тургустунган хоойлунуң чурумунга тодараттынган боол болур.

Программаның боттандырылгазының манап турар төнчү түңнелдери -

Кызыл хоорайның Чөөн микрорайонунуң даштыкы четкилериниң тургузуу болгаш чаагайжыдылгазы чаа объектилер хаара тударын планнаар аргалыг болур, четкилерниң элеп-эргижирээнииниң ниити деңнелин эвээжедир. Каа-Хем суурда канализация коллекторунуң ажыглалче киирген соонда:

Кызыл хоорайның Чөөн талазында туттунул турар чурттал-га бажыңнарын ОБЯ-ның болгаш ФАЧА-ның 139 квартиралыг, 55 квартиралыг чурттал-га бажыңнарының) даштыкы канализация четкилеринге кожар;

Кызыл хоорайның ажылдап турар объектилерин даштыкы канализация четкилеринге кожар (Колхозная кудумчузунда, Хоочуннар бажыңы, № 12 школа, Буренская, Паротурбиная кудумчуларында чурттал-га бажыңнары) арга тыптып келир

Кызыл хоорайның Каа-Хем кудумчузунда күштүг коллекторну ажыглалче киирери:

хоорайның төп кеззэнде улуг гидравликтиг күш-биле ажылдып турар болгаш бар канализация коллекторунуң ажылын чиигедип болур.

Чеди-Хөл кожууннуң Хову-Аксы суурунда, Чаа-Хөл кожууннуң Чаа-Хөл суурда, Шагаан-Арыг хоорайда, Ак-Довурак хоорайда арыглаар херекселдерниң тудуу чурттал-га пунктуларында экологтуг байдалды өйүнде тургузар, кожууннарның хөгжүлдезинге бурунгаар депшилгелиг объектилерни хаара тударын планнаттынар аргалыг болур.

Программаның күүселдези дээш контроль -

Программаның боттандырылгазының чорудуунуң дугайында контрольду болгаш ниити удуртулганы Тыва Республиканың Тудуг болгаш коммунал ажыл-агый чаартылгазының яамызы боттандырар.

Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың ноябрь 17-де № 567 доктаалынга өскерилгелер киирериниң дугайында

2011 чылдың февраль 17 № 106 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың ноябрь 17-де "Тыва Республиканың девискээринге өртке удур айыыл чок чорукту хандырар болгаш онза байдалдарны чайладыр база болдурбас талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның комиссиязының дугайында" № 567 доктаалынга дараазында өскерилгелер киирер:

1) Тыва Республиканың девискээринге өртке удур айыыл чок чорукту хандырар болгаш онза байдалдарны чайладыр база болдурбас талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның комиссиязының составын дараазында редакция-биле киирер:

"Тыва Республиканың девискээринге өртке удур айыыл чок чорукту хандырар болгаш онза байдалдарны чайладыр база болдурбас талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның комиссиязының
СОСТАВЫ

Ш.В. Кара-оол — Тыва Республиканың Чазааның Даргазы, даргазы;

Ш.С. Иргит — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы, комиссияның даргазының бирги оралакчызы — комиссияның чанында оперативтиг штабтың удуртукчузу;

Э.Д. Байыр-оол — Россия Федерациязының Тыва Республика талазы-биле хамааты камгалал херектериниң, онза байдалдар болгаш бойдус халавының уржуктарын чайладыр яамының Кол эргелелиниң начальниги, комиссияның даргазының оралакчызы — онза байдалдарны чайладыр болгаш болдурбас талазы-биле Чаңгыс аай күрүне системазының девискээр система иштиниң хүн бүрүде эргелелиниң органының начальниги (чөпшээрежилге-биле);

С.В. Монгуш — Тыва Республиканың девискээринге хамааты камгалал адырында ажыл-чорудулгазын хандырарының талазы-биле чурттакчы чонну болгаш девискээрлерни онза байдалдардан болгаш сугга камгалаарының агентилелиниң хамааты камгалал хемчеглериниң бөлүүнүң начальниги, комиссия секретары;

В.Н. Выборный — Тыва Республиканың "Аэропорт Кызыл" күрүнеиниң унитарлыг бүдүрүлгезиниң директору;

И.Ю. Грейсеров — Тыва Республиканың орук-транспорт комплекизиниң болгаш харылзаазының сайыды;

А.П. Дамба-Хуурак — Чазак Даргазының оралакчызы — Тыва Республиканың кадык камгалал болгаш социал хөгжүлде сайыды;

В.О. Донгак — Тыва Республиканың культура сайыды;

В.Д. Кара-Сал — Тыва Республиканың бойдус курлавырларының болгаш экология сайыды;

Ю.А. Килижеков — Тыва Республиканың саң-хөө сайыды;

Е.Г. Кукарцев — Россия Федерациязының Тыва Республика талазы-биле айыыл чок чоруктуң федералдыг эргелелиниң начальниги (чөпшээрежилге-биле);

В.С. Кызыл-оол — Тыва Республиканың арга-арыг ажыл-агый талазы-биле күрүне комитединиң даргазы;

А.Ф. Лобанов — Тыва Республика талазы-биле иштики херектер сайыды (чөпшээрежилге-биле);

А.П. Ляпин — "Гидрометеорология болгаш долгандыр хүрээлелдиң мониторингизиниң талазы-биле Тыванып республика төвү" федералдыг күрүне албан черииниң начальниги (чөпшээрежилге-биле);

Н.М. Монгуш — Тыва Республиканың девискээринге хамааты камгалал адырында ажыл-чорудулгазын хандырарының талазы-биле чурттакчы чонну болгаш девискээрлерни онза байдалдардан болгаш сугга камгалаарының агентилелиниң директору;

С.С-Б. Монгуш — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының чанында хөй-ниитиг айыыл чок чорук чөвүлелиниң секретары;

С.И. Решетников — Тыва Республиканың чурттал-га болгаш коммунал ажыл-агый талазы-биле агентилелиниң директору;

К.Б. Сагаан-оол — Тыва Республиканың үлетпүр болгаш энергетика сайыды;

В.В. Сат — Тыва Республиканың Тудуг болгаш коммунал ажыл-агый чаартылгазының сайыды;

В.Т. Сирин — Россия Федерациязының Тыва Республика талазы-биле хамааты камгалал херектериниң, онза байдалдар болгаш бойдус халавының уржуктарын чайладыр яамының Кол эргелелиниң начальнигиниң бирги оралакчызы (чөпшээрежилге-биле);

С.О. Хертек — "Тывасвязьинформ" ажык акционерлиг ниитилелдиң чиңгине директору (чөпшээрежилге-биле);

В.В. Юров — Россия Федерациязының айыыл чок чоруктуң федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле кызыгаар эргелелиниң начальниги (чөпшээрежилге-биле).";

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың ноябрь 2-де № 478 доктаалынга өскерилгелер киирериниң дугайында

2011 чылдың март 2 № 147 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың ноябрь 2-де "Чединмес өг-бүлелерге болгаш чааскаан чурттал турар чединмес

урунеиң социал дузазының дугайында" 478 доктаалынга дараазында өскерил-ерни киирер:

1) 2 пунктуда:

"күш-ажыл болгаш социал политика" деп стерни "кадык камгалал болгаш социал гжүлде" деп сөстер-биле солуур;

Дараазында уткалыг абзац-биле немээр: "Тыва Республиканың Кадык камгалал олгаш социал хөгжүлде яамызы Тыва Рес-бликаның республика бюджедин тургузар разы-биле айтырыглар белеткээрде, Тыва спубликаның чурттакчы чонунга социал ва чедиреринге чугула акша-хөреңгини ш удур көөр.";

2) Дүрүмде:

2.1 пунктуну дараазында редакция-биле ирер:

"2.1. Социал керээге үндезилээн күрүне-ң социал дузазын чединмес өг-бүлелерге аскаан чурттап турар чединмес хамаа-та), бир эвес ооң дилег киирген айының рнунда үш ай дургузунда бир кижиге аштыр ортумак саны-биле орулгазы циал дуза кадарын дилээн үеде Тыва Рес-бликада тургустунган чурттакчы чоннуң р кижиге онааштыр амыдыраарынга эң-эргежок чүүлдерниң хемчээлинден айн турар болза көргүзер.";

3.3 пунктуну дараазында редакция-биле ирер:

"3.3. Чаңгыс аай акша төлевириниң хем-ли социал дуза кадарын дилээн үеде Тыва спубликада тургустунган чурттакчы чон-бир кижиге онааштыр амыдыраарынга е эргежок чүүлдерниң хемчээлинден ийи ал хөй эвес ооң хемчээлин тургузар.";

4.1 пунктуда "күш-ажыл болгаш социал итика" деп сөстерни "кадык камгалал гаш социал хөгжүлде" деп сөстер-биле солуур;

6 эгени дараазында уткалыг 6.3, 6.4, 6.5 пунктулар-биле немээр;

"6.3. Акша-хөреңги бюджеди Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгизиниң кол башкарыкчызы-биле тургустунган чурум езугаар көрдүнер - чогуур ужурлуг акшаландырыышкынныг чылдың бюджет хемчээлиниң иштинде Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлде яамызы көөр.

6.4. Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлде яамызы бюджет акшаландырыышкынының хемчээлин болгаш бюджет акша-хөреңгизин алыр кылдыр төлээлеттиргеннерге бюджет лимиттериниң хүлээлгелерин тургустунган чурум езугаар дыңнадыр.

6.5. Бюджет акша-хөреңгизиниң алыкчылары төлевирлерни Ведомстволар араазының комиссиязының шиитпири езугаар чардынган социал керээге үндезилеп хандырар. Төлевирлерни алыкчыларның хуу агар санынче шилчидилге езугаар, чок болза туда акша-биле албан черииң кассазындан боттандырып болур.";

№ 5 капсырылгада "Төп" деп сөстү чогуур ужурлуг падежте "Орган" деп чогуур ужурлуг падежте сөс-биле солуур.

2. Тыва Республиканың Чазааның 2006 чылдың сентябрь 12-де "Тыва Республикада күрүнеиң социал дуза чедирер чурумнуң дугайында Дүрүмнү бадылаарының дугайында" № 1072 доктаалын күжүн чидирген деп санаар.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

Коммунал бөлүк организацияларының ачы-дузаларының болгаш бараанарының тургускан тарифтериниң өскерлип болур хире улуг индекстериниң, чылыг энергиязының тарифтериниң кызыгаарлаттынган улуг деңнелиниң, база ол ашаш Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының талазы-биле хамаатыларның коммунал ачы-дузалар дээш төлевир хемчээлиниң өскерлип болур хире улуг индекстериниң дугайында

2010 чылдың ноябрь 11 №487 Кызыл хоорай

2004 чылдың декабрь 30-де "Коммунал ук организацияларының тарифтерин ыштырып-башкарарының үндезиннери-дугайында" №210-ФХ Федералдыг йлунуң нормаларын болгаш Россия Фе-ациязының экономиказының ажылдаар арлыг байдалдарын, Россия Федера-ының 2011 чылда болгаш планныг 2012 таш 2013 чылдарда социал-экономиктиг үлдезиниң баш бурунгаар медээзиниң параметрлерин боттандырар сорулга-Тыва Республиканың Чазааның **док-ыры болза:**

2011 чылда Тыва Республиканың муни-лдыг тургузугларының талазы-биле суг ырылгазының, суг төгериниң болгаш иг суглар арыглаарының ачы-дузазын рип турар коммунал бөлүк организация-ың ачы-дузаларынга болгаш бараанна-а тургускан тарифтерниң өскерлип бо-кире кызыгаарлыг индекстерин суг хан-лгазының, суг төгериниң болгаш хирлиг ар арыглаарының ачы-дузазын чедирип коммунал бөлүктүң организацияларының ачы-дузаларының болгаш барааннарының тарифтеринге немей санаашкыннарны йн, №1 капсырылга езугаар тургузар.

2011 чылда Тыва Республиканың му-палдыг тургузугларының талазы-биле унал бөлүктүң хүн бүрүнүң кадыг ар-ыларын узуткаар (хөмер) ачы-дуза-ы чедирип турар коммунал бөлүктүң низацияларының ачы-дузаларынга аш барааннарынга тургускан тарифтер-скерлип болур хире кызыгаарлыг ин-терин коммунал бөлүктүң хүн бүрүнүң г артынчыларын узуткаар (хөмер) ачы-ларны чедирип турар организацияларның ачы-дузаларының болгаш барааннарының тарифтеринге немей санаашкыннарны ргаш, №2 капсырылга езугаар тургузар.

2011 чылда Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының талазы-биле чылыг энергиязы дээш тарифтер өзүлдезиниң улуг дээн хемчээлин №3 капсырылга езугаар тургузар.

4. 2011 чылда Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының талазы-биле хамаатыларның коммунал ачы-дузалар дээш төлевириниң хемчээлиниң өскерлип болур хире кызыгаарлыг улуг хемчээлин шиңгээдип турар ачы-дузаларның өскерилбес хемчээлин болгаш тургузуун барымдаалап, №4 капсырылга езугаар тургузар.

5. Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының чагыргаларынга 2011 чылда бараанарның болгаш ачы-дузаларның тарифтерин болгаш бараанарның болгаш ачы-дузаларның тарифтеринге немей санаашкыннар тургузарда, ук муниципалдыг тургузугларның кызыгаарлыг индекстеринге дүүштүр экономиктиг үндезиннерге даянган чарыгдалдардан үндезилеп тургаш бо доктаалда кошкан №1-4 капсырылгалар езугаар тургузарын саналдаар.

6. Кызыгаарлыг индекстер бадылаваан Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Меңгүн-Тайга, Өвүр, Сүт-Хөл, Тере-Хөл, Тес-Хем, Тожу, болгаш Эрзин кожуннарга Россия Федерациязының хоойлужудулгазынга дүүштүр коммунал бөлүктүң суг хандырылгазының, суг төгериниң болгаш хүн бүрүнүң кадыг артынчыларын узуткаар (хөмер) адырда ачы-дузалар чедирип турар бүдүрүлгелерни тургузарын болгаш оларның ажылын организастаарын, чедирип турар ачы-дузаларга 2011 чылда экономиктиг үндезиннерге даянган тарифтерни тургузарын саналдаар.

7. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

8. Бо доктаал 2011 чылдың январь 1-ден күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту деткииринiң айтырыгларының талазы-биле Тыва Республиканың

2010 чылдың октябрь 14-те №2 протоколун бадылаарының дугайында

2010 чылдың декабрь 27 №598 Кызыл хоорай

Биче сайгарлыкчы чоруктуң эгелеп чоруур эзеринге бодунуң бизнезин тургузуп алырынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын тыпсырының дугайында 2009 чылдың февраль 28-те Тыва Республиканың Чазааның доктаалы-биле бадылааны дүрүмнүң 17 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту деткииринiң айтырыгларының талазы-биле Тыва Республиканың Ведомстволар араазының конкурс комиссиязының хуралының 2010 чылдың октябрь 14-те №2 протоколун бадылаар.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

Тыва Республиканың найысылалы-"Тыва Республика Кызыл хоорай" хоорай округунуң девискээринде турар күрүне өнчүзү кылдыр хувааттынмаан чер участоктарын башкарар талазы-биле ажылды организастаарының түр чурумун, республиканың чер комиссиязының составын болгаш ооң дугайында дүрүмнү бадылаарының дугайында

2011 чылдың март 5 №165 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Чер кодекизинге, 2001 чылдың октябрь 25-те "Россия Федерациязынга Чер кодекизин күштүг кылдыр киириниң дугайында" №137-ФХ Федералдыг хоойлуга, 2004 чылдың ноябрь 27-де Тыва Республиканың "Чер дугайында" №886-УХ-1 Конституция хоойлузунга дүүштүр, Тыва Республиканың найысылалы-"Тыва Республика Кызыл хоорай" хоорай округунуң девискээринде турар күрүне өнчүзү кылдыр хувааттынмаан чер участоктарын бээриниң талазы-биле айтырыгларны чөптүг, долу болгаш бүгү талалыг шиитпирлээр сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Мында кошкан дараазында үүлдерни бадылаар:

Тыва Республиканың найысылалы-"Тыва Республика Кызыл хоорай" хоорай округунуң девискээринде турар күрүне өнчүзү кылдыр хувааттынмаан чер участоктарын башкарар талазы-биле ажылды организастаарының түр чурумун;

Республиканың чер комиссиязының составын;

Республиканың чер комиссиязының дугайында дүрүмнү.

2. Күжүн чидирген деп санаары болза:

2009 чылдың январь 28-те Тыва Республиканың Чазааның "Тыва Республика Кызыл хоорай" хоорай округунуң девискээринде турар күрүне өнчүзү кылдыр хувааттынмаан чер участоктарын башкарар талазы-биле ажылды организастаарының түр чурумун бадылаарының дугайында" №19 доктаалын;

2009 чылдың июнь 15-те Тыва Республиканың Чазааның "Тыва Республиканың Чазааның чамдык актыларынга өскерилгелер киириниң дугайында" №278 доктаалының 4 пунктузун;

2009 чылдың сентябрь 23-те Тыва Республиканың Чазааның "2009 чылдың январь 28-те Тыва Республиканың Чазааның "Тыва Республика Кызыл хоорай" хоорай округунуң девискээринде турар күрүне өнчүзү кылдыр хувааттынмаан чер участоктарын башкарар талазы-биле ажылды организастаарының түр чурумун бадылаарының дугайында" №19 доктаалынга өскерилгелер киириниң дугайында" №473 доктаалын.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

4. Бо доктаалдың күүселдезинге контрольду Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы С.И. Тенге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

Тыва Республикага туризмни сайзырадырынга күрүне деткимчезиниң болгаш 2010 чылдың июль 2-де Тыва Республиканың Чазааның №290 доктаалынга өскерилгелер киириниң дугайында

2011 чылдың февраль 19 №123 Кызыл хоорай

2010 чылдың июль 2-де Тыва Республиканың Чазааның "Тыва Республикага туризмни сайзырадырынга күрүне деткимчезиниң дугайында" №290 доктаалынга дүүштүр Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республикага туризмни сайзырадырынга күрүне деткимчезин көргүзериниң бизнес-планнарын шилиир талазы-биле конкурс комиссиязының 2010 чылдың сентябрь 16-да №1 протокол шиитпирин бадылаар.

2. 2010 чылдың июль 2-де Тыва Республиканың Чазааның "Тыва Республикага туризмни сайзырадырынга күрүне деткимчезиниң дугайында" №290 доктаалы-биле бадылааны Тыва Республикага туризмни сайзырадырынга күрүне деткимчезин көргүзериниң чурумунга дараазында өскерилгелерни киирер:

2 пунктуда "2009-2010 чылдарда" деп сөстерни "2011-2013 чылдарда" деп сөстер-биле солуур;

9 пунктуда "культура болгаш туризм талазы-биле" деп сөстерни "экономика" деп сөс-биле солуур.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

Тыва Республикага туризмни сайзырадырынга күрүне деткимчезин көргүзериниң бизнес-планнарын шилиир талазы-биле конкурс комиссиязының хуралының протоколу

Турисчи ажыл-чорудулганы кылып туурларның киирген бизнес-планнарын 2010 чылдың июль 2-де Тыва Республиканың Чазааның "Тыва Республикага туризмни сайзырадырынга күрүне деткимчезиниң дугайында" №290 доктаалынга дүүштүр сайгарып көргеш, конкурс комиссиязының **шиитпирлээни болза:**

1. Турисчи ажыл-чорудулганың дараазында эзеринге күрүне деткимчезин көргүзер:

№	Төлевилелдиң ады (эгелекчизи)	Эзлээн чери	Деткимчениң хемчээли (муң рубль)
1.	Бии-Хем кожуунда "Веселая" дыштанылга баазазы (Ыяш белеткээр "ТТ" фирма Анатолий Анатольевич Сапожников)	I чер	1500
2.	Бай-Тайга кожуунда "Шивилиг" чайгы туристер баазазы (кожуун чагыргазы, ХС Саян Борисович Маадыр)	II чер	1000
3.	Эрзин кожуунда "Төре-Хөл" дыштанылга [illegible]ы (ХС Рубен Биче-оолович Ынаалай)	III чер	500

№	Төлевилелдиң ады (эгелекчизи)	Ээлээн чери	Деткимчениң хемчээли (муң рубль)
4.	Барыын-Хемчик кожуунда "Сай-Хонаш" кэмпинг-бааза (ХС Анай-Хаак Викторовна Сарыглар)	IV чер	500
5.	Таңды кожуунда Дус-Хөлде дыштанылга баазазы ("Силбир" кадыкшылга төвү, Наталья Оюновна Товуу)	V чер	500
6.	Кызыл хоорайда "Алдын-Булак" этнокультурлуг турисчи комплекске "Хөөмей" овааны тургусканы ("Оваа" КХН, Алдар Константинович Тамдын)	VI чер	500
7.	Тыва Республиканың девискээринге турисчи аян-чоруктарны организастаарының бизнес-төлевилели ("Хайыракан" КХН, Орлан Дукун-оолович Донгак)	VII чер	500
	Шупту		5000

Тыва Республиканың күрүне албан черлерин тургузарының, эде организастаарының, хевирин өскертириниң болгаш дүжүрериниң, а ол ышкаш Тыва Республикада күрүне албан черлериниң уставтарын бадылаарының болгаш оларга өскерилгелер киириниң чурумунга өскерилгелер киириниң дугайында

2011 чылдың март 4 №163 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. 2011 чылдың январь 24-те Тыва Республиканың Чазааның №33 доктаалы-биле бадылааны Тыва Республиканың күрүне албан черлерин тургузарының, эде организастаарының, хевирин өскертириниң болгаш дүжүрериниң, а ол ышкаш Тыва Республикада күрүне албан черлериниң уставтарын бадылаарының болгаш оларга өскерилгелер киириниң чурумунга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 1 пунктуда "бюджет" деп сөстүң соонга ", автономнуг" деп сөстү немээр;

2) II кезектиң адын дараазында эдилге-биле бижиир:

"II. Тыва Республиканың албан черлерин тургузары";

3) 3 пунктуда "IV, V кезектер" деп сөстү "IV кезек-биле" деп сөстер-биле солуур;

4) 9 пунктуда "Тыва Республиканың күүсекчи органының өнчү-хөреңги харылзаалаарының талазы-биле төлээлеткен органы" деп сөстерни "Тыва Республиканың Чер болгаш өнчү-хөреңги харылзааларының яамызы" деп сөстер-биле солуур;

5) III кезектиң адын дараазында эдилге-биле бижиир:

"III. Тыва Республиканың албан черин эде организастаары";

б) 13 пунктуда:

бирги абзацта "Тыва" деп сөстүң соонга ", доктаал хевирлиг кылдыр хүлээп алдынган" деп сөстерни немээр;

ийиги абзацты дараазында эдилге-биле бижиир:

"Тыва Республиканың албан черин эде организастаарының дугайында Тыва Республиканың Чазааның доктаалының төлевилелин болгаш аңаа кожар документилерни баш бурунгаар, Тыва Республиканың Чазаанче чугаалажып көөр кылдыр саналды киириниң бетинде, Тыва Республиканың Чер болгаш өнчү-хөреңги харылзааларының яамызынга болгаш Тыва Республиканың Саң-хөө яамызынга сайгарып көрдүнген болгаш дугуруштунган болур ужурлуг.";

дараазында уткалыг абзацты немээр:

"Бир эвес хамаатыларның социал-культура адырынга конституция езугаар эргелери, ооң иштинде хамаатыларның халас медицина дузазын болгаш халас өөредилге алыр азы культура амыдыралынга киржир эргези хажыттынмас болза, автономнуг албан черин эде организастап болур.";

7) дараазында уткалыг 17.1 пунктуну немээр:

"17.1. Тыва Республиканың албан черин эде организастаарының дугайында эргехоойлу актызын хүлээп алганының соонда Тыва Республиканың тургузукчунуң хүлээлгезин болгаш бүрүн эргезин боттандырып турар күүсекчи эрге-чагырга органы ол албан черииң уставынга бо Чурумнуң VI кеззэн езугаар өскерилгелерни киирер.";

8) IV кезектиң адын дараазында эдилге-биле бижиир:

"IV. Тыва Республиканың күрүнеден акшаландырар, бюджет, автономнуг албан чери кылдыр тургузар сорулга-биле Тыва Республиканың ажылдап турар албан черииң хевирин өскертир";

9) 19 пунктуда "хевирин өскертир" деп сөстерниң мурнунга "ажылдап турар" деп сөстерни немээр;

10) 20 пунктуда:

"хевирин өскертир" деп сөстерниң мурнунга "ажылдап турар" деп сөстерни немээр;

"күрүнеден акшаландырар" деп сөстерниң соонга ", бюджет, автономнуг" деп сөстерни немээр;

"д" иштики пунктуда "саны" деп сөстүң мурнунга "(Тыва Республиканың күрүнеден акшаландырар албан черлериниң)" деп сөстерни немээр;

11) 21 пунктуну дараазында эдилге-биле бижиир:

"21. Тыва Республиканың күрүнеден акшаландырар албан черин тургузар сорулга-биле Тыва Республиканың ажылдап турар бюджет, автономнуг албан черииң хевирин бюджет албан черииң тургузукчузунуң хүлээлгезин болгаш бүрүн эргелерин боттандырып турар органның эгелээшкини-биле өскертир.

Тыва Республиканың бюджет, автономнуг албан черин тургузар сорулга-биле Тыва Республиканың ажылдап турар күрүнеден акшаландырар, бюджет, автономнуг албан черииң хевирин Тыва Республиканың күрүнеден акшаландырар, бюджет, автономнуг албан черииң эгелээшкини-биле азы тургузукчунуң хүлээлгезин болгаш бүрүн эргелерин боттандырып турар органның эгелээшкини-биле өскертир.";

12) 22 пунктуну дараазында эдилге-биле бижиир:

"22. Бир эвес Тыва Республиканың албан черииң хевирин өскертириниң эгелекчизи Тыва Республиканың албан чери болуп турар болза, ооң хевирни өскертириниң дугайында дилээн тургузукчунуң хүлээлгезин болгаш бүрүн эргелерин боттандырып турар органче чорудар. Ол дилегге ажылдап турар күрүнеден акшаландырар албан черииң хевирин өскертириниң дугайында саналды бо доктаалдың капсырылгазында майык езугаар кожар.";

13) 23 пунктуну күжүн чидирген деп санаар.

14) 24 пунктуну дараазында эдилге-биле бижиир:

"24. Тыва Республиканың күрүнеден акшаландырар албан черииң дилээниң кирген хүнүнден 30 хонук дургузунда тургузукчунуң хүлээлгезин болгаш бүрүн эргелерин боттандырып турар орган:

а) Тыва Республиканың күрүнеден акшаландырар албан черииң дилээн болгаш саналын сайгарып көөр;

б) чогумчалыг шиитпирни хүлээп алган таварылгада Тыва Республиканың ажылдап турар албан черииң хевирин өскертириниң дугайында Тыва Республиканың Чазааның доктаалының төлевилелин белеткээр;

в) Тыва Республиканың ажылдап турар күрүнеден акшаландырар албан черииң хевирин өскертириниң дугайында Тыва Республиканың Чазааның доктаалының төлевилелин дугуржуру-биле Тыва Республиканың Чер болгаш өнчү-хөреңги харылаазаларының яамызынче болгаш Тыва Республиканың Саң-хөө яамызынче чорудар.

Тыва Республиканың ажылдап турар күрүнеден акшаландырар албан черииң хевирин өскертириниң дугайында Тыва Республиканың Чазааның доктаалының төлевилелин дугуржурун ол доктаалдың төлевилелиниң кирген хүнүнден 10 хонуктуң дургузунда боттандырар ужурлуг.":

15) 25 пунктуну дараазында эдилге-биле бижиир:

"25. Тургузукчунуң хүлээлгезин болгаш бүрүн эргелерин боттандырып турар орган Тыва Республиканың ажылдап турар күрүнеден акшаландырар албан черииң хевирин өскертириниң дугайында Тыва Республиканың Чазааның доктаалының төлевилелин бо Чурумнуң 24 пунктузунда айыттынганын езугаар Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнары-биле дугурушкан хүнден он хонуктуң дургузунда чугаалажып көөр кылдыр Тыва Республиканың Чазаанче Тыва Республиканың ажылдап турар күрүнеден акшаландырар албан черииң хевирин өскертириниң дугайында саналды болгаш Тыва Республиканың Чазааның доктаалының төлевилелин киирер.";

16) дараазында уткалыг 25.1, 25.2, 25.3, 25.4, 25.5 пунктуларны немээр:

"25.1. Бир эвес Тыва Республиканың күрүнеден акшаландырар азы бюджет албан черииң хевирин өскертириниң эгелекчизи тургузукчунуң хүлээлгезин болгаш бүрүн эргелерин боттандырып турар орган болза, ол Тыва Республиканың ажылдап турар күрүнеден акшаландырар азы бюджет албан черииң хевирин өскертириниң дугайында саналды бо доктаалдың бадылааны майыын езугаар белеткээр, Тыва Республиканың ажылдап турар күрүнеден акшаландырар азы бюджет албан черииң хевирин өскертириниң дугайында Тыва Республиканың Чазааның доктаалының төлевилелин белеткээр болгаш бо чурумнуң 24,25 пунктуларында айыттынганынга дөмей хемчеглерни эрттирер.

25.2. Бир эвес Тыва Республикага автономнуг албан черин тургузар сорулга-биле Тыва Республиканың бюджет азы күрүнеден акшаландырар албан черииң хевирин өскертириниң эгелекчизи Тыва Республиканың бюджет азы күрүнеден акшаландырар албан чери болза, ооң хевирин өскертириниң дугайында Тыва Республиканың бюджет азы күрүнеден акшаландырар албан черииң дилээн тургузукчунуң хүлээлгезин болгаш бүрүн эргелерин боттандырып турар органче чорудар. Дилегге ажылдап турар бюджет азы күрүнеден акшаландырар албан черииң хевирин өскертириниң дугайында саналды бадылаттынган доктаалдың капсырылгазында майык езугаар кожар.

Тыва Республиканың бюджет азы күрүнеден акшаландырар албан черииң дилээниң кирген хүнүнден 30 хонук дургузунда тургузукчунуң хүлээлгезин болгаш бүрүн эргелерин боттандырып турар орган ону сайгарып көөр болгаш бо Чурумнуң 24,25 пунктуларында айыттынган хемчеглерни боттандырар.

25.3. Бир эвес Тыва Республиканың автономнуг албан черин тургузар сорулга-биле Тыва Республиканың бюджет азы күрүнеден акшаландырар албан черииң хевирин өскертириниң эгелекчизи тургузукчунуң хүлээлгезин болгаш бүрүн эргелерин боттандырып турар орган болза, Тыва Республиканың ажылдап турар күрүнеден акшаландырар азы бюджет албан черииң хевирин өскертириниң дугайында Тыва Республиканың бюджет азы күрүнеден акшаландырар албан черииң дилээн тургузукчунуң хүлээлгезин болгаш бүрүн эргелерин боттандырып турар органче чорудар. Ол дилегге ажылдап турар бюджет азы күрүнеден акшаландырар албан черииң хевирин өскертириниң дугайында саналды бадылаттынган доктаалдың капсырылгазында майык езугаар кожар.

Тыва Республиканың бюджет азы күрүнеден акшаландырар албан черииң дилээниң кирген хүнүнден 30 хонук дургузунда тургузукчунуң хүлээлгезин болгаш бүрүн эргелерин боттандырып турар орган ону сайгарып көөр болгаш бо Чурумнуң 24,25 пунктуларында айыттынган хемчеглерни боттандырар.

25.4. Тыва Республиканың күрүнеден акшаландырар албан черин тургузар сорулга-биле Тыва Республиканың ажылдап турар автономнуг албан черииң хевирин өскертириниң дугайында Тыва Республиканың Чазааның доктаалының төлевилелин белеткээр болгаш бо чурумнуң пунктуларында айыттынганынга дөмей хемчеглерни эрттирер.

Тургузукчунуң хүлээлгезин бүрүн эргелерин боттандырып тур Тыва Республиканың ажылда күрүнеден акшаландырар азы бюд черииң белеткээни докумен дугуржурун боттандырар.

25.4. Тыва Республиканың к акшаландырар албан черин сорулга-биле Тыва Республиканың турар автономнуг албан черииң өскертирин тургузукчунуң хүл болгаш бүрүн эргелерин боттанды органның эгелээшкини-биле ботта

Тыва Республиканың бюджет ал тургузар сорулга-биле Тыва Респуб ажылдап турар автономнуг албан хевирин өскертирин Тыва Респуб автономнуг албан черииң азы тург хүлээлгезин болгаш бүрүн эр боттандырып турар органның эгелэ биле боттандырар.

25.5. Тыва Республиканың бюд күрүнеден акшаландырар алба тургузар сорулга-биле Тыва Респуб ажылдап турар автономнуг албан хевирин өскертириниң дугайында Тыва Республиканың автономну черииң тургузукчузунуң хүлэ болгаш бүрүн эргелерин ботта турган орган азы бир эвес х өскертириниң дугайында эгелекчи са үнген болза, автономнуг албан доктаалдың бадылааны майын белеткээр.

Тыва Республиканың бюдж күрүнеден акшаландырар алба тургузар сорулга-биле Тыва Респуб ажылдап турар автономнуг албан хевирин өскертириниң дугайында ш ниң төлевилелин белеткээрин, Республиканың ажылдап турар черииң хевирин өскертириниң дуг шиитпирни хүлээп алыр талаз хемчеглерни эрттирерин бо чурумнун 25.2 пунктуларында айыттынганынга чурум езугаар хемчеглерни боттанд

17) 28 пунктуну дараазында эдил бижиир:

"28. Тургузукчунуң хүлээлгезин бүрүн эргелерин боттандырып органның эргезинде турар албан ч күрүне ачы-дузазын (ажылдарны) ч (күүседир) талазы-биле күрүне дузазының хемчээлин хевээр артыр Тыва Республиканың албан черииң хе өскертириниң дугайында шиитпирни алган чорук Тыва Республиканың респ бюджединиң акша-хөреңгизинин башкарыкчызынга ээлчеглиг са чылында болгаш планныг үеде күрүне дузазын чедиреринiң (ажылдар кылыр талазы-биле бюджет акшаландырыы нының хемчээлин кызырарынга бары болбас.";

18) V кезектиң адын дараазында з биле бижиир:

"V. Тыва Республиканың албан чер дүжүрери";

19) 30 пунктуда "дүжүрер" деп сөсте мурнунда "бюджет азы күрүн акшаландырар" деп сөстерни ап каапт

20) 31 пунктуда:

бирги абзацта "эрге-хоойлу актыл деп сөстерни "доктаал" деп сөс-б солуур;

дөрткү абзацта "күрүнеден акша дырар" деп сөстерни ап кааптар;

21) 32 пунктуның бирги абзазында "э хоойлу актылары" деп сөстерни "докта деп сөс-биле солуур;

22) 33 пунктуның үшкү абзазында " деп санны "34" деп сан-биле солуур;

23) 38 пунктуның дөрткү абзазынга автономнуг албан чери" деп сөстер немээр;

2. Бо доктаал 2011 чылдың январь 1- соонда тыптып келир эрге-хоойлу ха зааларынга хамааржыр.

3. Бо доктаалды "Тувинская пра болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаан
Даргазының бирги орлакчы

Апрель 1– Каткы хүнү

«МООРАНЧЫГ МОНИТОРИНГ...»

удуртукчу бүрүзүнге «моорлап кээп» болур

Россияның Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү база бодунуң башкы эртеминиң аайы-биле Россия чергелиг тергиин башкыларның мөөрейиниң тинилекчизи Меңги Ооржактың март 19-та «Шынга» үнген «Мооранчыг... мониторинг моорлап келир...» деп чүүлү чүгле башкы ажылынга эвес, «чаа технология дээш-ле янзы-бүрү албан-ажылда ат чаап чоруур хөй-ле удуртукчуларның ырмазын сып, са кымчылаар боор деп бодап ор мен.

Чаа технология аргалары бир- дугаарында телерадиону бүгү елегейниң караа болгаш кулаа дурарынга кайгамчык улуг ык-дузазын көргүзүп турар. Фи- а, химия, биология эртемнерин ызырадырынга ооң шапкынчаа- чугаалап-даа чоор. Оон улай ицина эртеминге, ылаңгыя ке- змнээриниң тоолзуг чаа арга- ын ажыдып турар-дыр. 2007 да Москвага Сеченов аттыг ЭА-ның төп эмнелгезинге бүгү ыда мени бектеп чораан баар рүзүндан кезип эмнеп каарга, бүзүредим. Ылап-ла чаа тех- огияның депшилгезин ынчан думнуң кежимге көрдүм.

Ону каяа, канчаар ажыглаарын инге чедир билбес кижилерниң са тенип турарын Меңги Но- он-оолович тодаргай чижектерге ка-ла шын бижээн-дир.(!). дрили мониторингам по обра- зованию» деп Кызыл хоорайның башкыларының дүвүреп үнген чылдагааны база шын. Амыдыралга чаа чүүлдү ажыглаарда буухаа далажып, соора баар чоруувусту хоочун башкы Арбычыга база «Улаачы» солунунга дыка чидии-биле көдүрүп турду.

Хыналда тестилериниң чедимче чок тургустунган айтырыгларындан чүгле сургуулдар «эздереп» турар эвес, башкылар боттары безин мөлдүк-калдык «эштип үнүп» турар боор чорду. Чылдың шылгараан эң эки башкыларын илередир комиссия кежигүнү болуп, 3 чыл дургузунда ол «човулаңны» мен база көрдүм. Ылаңгыя төрээн дыл бистиң нарын иштики сагыш-сеткиливис-биле холбашкан турда, ону шын, чедимчелиг кылдыр тайылбырлап өөредирин компьютер биске бүрүнү-биле айтып шыдаар бе (?). Сан эртеми, шыдыраа оюну – өске херек. Компьютер «аарыынга алыскан» аныяк «композитор» бис дээр кижилер көвүдээн, олар тыва хөгжүмнү үндезини-биле өскертип, бокталдырып, үреп-талап туруп берди. Аңаа удур Тыва филармонияның классиктиг хөгжүмнү суртаалдап эгелээнинге өөрүп тур бис.

Амгы телерадио«коммуникация» болгаш төрээн дылын хүндүлеп билбес дарга-бошка, эмчидомчу, культура ажылдакчылары боттары-ла хайыраан ыдыктыг өнчүвүс төрээн дылывысты эки туразы-биле (Чазак, Дээди Хурал деңнелинге көрбес чүве болза), чылдан чылче «хөөржүдүп» барла чыдыр.

Чоокку чылдарда орус дылды камгалаарының талазы-биле ажылды улус өөредилгезиниң ынчангы сайыды П.Морозов эки чорудуп турган. Тыва культураның өөнделевейн турар бир чылдагааны күрүнеиң талазындан төрээн дыл, чогаалды акша-төгерик-биле деткивейн турарында. Куруг күзел чеже-даа күштүг болза, күрүнеден деткимче чокта, кижиниң дириг сеткил-хөөнү ала-чайгаар сы бастынып каар-дыр.

Россияның удуртулгазындан национал айтырыгны шиитпирлеп чадап турарындан дажаң дайынар, террорлуг дерзии үүлгедиглер дендеп барган. Кемниг-дерзии херек, социал аарыгларның бир читпес чылдагааны дыл, культура айтырыын күрүнеиң талазындан чедир билбейн турарында. Бурунгу кыдат император Конфуций, Платон суглар ону эки билип чорааннар. Ханныг, дерзии дайыннарга барабан (дүңгүр) биле шүлүк кижилерниң хей-аъдын көдүрүп кээрге, спартанчылар кул эдиледдиг Римни тиилеп алган болгай. Алдан-маадырларның ырларын сактып кээрге-ле, аңгылыг төреже катап эргиирин бодап турар кижилерни бир янзы бодандыра бербес чоор бе?.. «Мооранчыг мониторинг»...» бо үениң эртемниг интеллигент кижи бүрүзүн бодунуң ажыл-ижинге хамаарыштыр бодандыра бээр ужурлуг ханы уткашынарлыг чүүл-дүр. Бо чүүлдү автор «сарыг солунче» эвес, «Шынче» берипкени – Чазакка болгаш Улуг Хуралга ооң улуг идегели-дир. Аныяк чогаалчы, башкының ханы чүүлүн өөренип, ооң чөптүг талаларын амыдыралга боттандырып көрээлиңер.

Черлиг-оол КУУЛАР,
Тыва Республиканың Чогаалчылар эвилелиниң даргазы,
Тыванын Улустуң чогаалчызы.

«ХЕП-КИЖИ»

(Болган таварылга)

Бо-ла чораан назынымда хөй-ле ужуралдарга таваржып ордум ийин. Ооң бирээзиниң дугайында хөөреп, номчукчуларга сонуургадып көрейн.

Өвүр кожууннуң «Хадыңчы- » уруглар лагери «Талдыг- ык» аржааны биле Солчур үрүнүң ортузунда, онза, чараш өгүнекте туттунган. Кыдыында ыг суглуг хемчигеш аккан, үсде даглар-биле бүргеткен, үгүт-ла уругларның дыштаныга таарымчалыг оран чүве.

Чайның бир изиг хүнүнде ларге «Каткы хүнү» эрттирер деп анал алган бис. Эскерип тураига өөреникчилерим шупту тенги хүнге аажок белеткенип ттар эвеспе. Ол кежээ лагерьниң руму езугаар үезинде удуп чыалган бис. Эртен оттуп келиге, хүннүң аязы хиндиинде хир көк дээр дег. «Кайгалдарым» е элээн ажылдаан болдулар. Олар чунар-бажыңын «столовая», арыгланыр бажыңны «магазин», чемненир черин «склад» деп туструнда бижип, демдеглеп алган каттыржып чоруп турлар.

Өөреникчилерим аразында кончуг удуур оол бар чүве. Эштери оолдар уйгужузу аажок ол эжин оруну-биле катай көдүргеш, уругларның удуур өрээлинге аппарып каан болдулар. Оон эртенги чем соонда биеэги «кайгалдарым» бөлдүнчүп алган, бир-ле чугаа кылган, кедергей дугурушкан турлар. Көрүп турарымга кезек болгаш-ла, каткы дээрге каткы. Кижизидикчи башкывыс база-ла улуг класстың өөреникчизи турган. Шупту каткы-хөглүг бир угже углап чоруптулар.

А ооң ужуру болза мындыг болган. Олар шупту чазаглыг орукка чеде бергеш, чолаачылар каттыртыр деп шиитпирлеп алганнар. Ынчангаш оолдар, уруглар спортчу хевин ужулгаш, бир улуг «хеп-кижи» кылып алганнар. Оозу кончуг-даа улуг, шыырак «хеп-кижи» болган. Бажын база таарыштыр кылгаш, бейсболка бөрт кедирип каан. Кижи-даа белен, ам улаштыр чогаадып кирипкеннер. Бир шилге орту чедир суг куткаш, чанынга стаканны салгаш, шак ол «хеп-кижини» чазаглыг оруктуң дап-дал ортузунга чыттырып кааннар. Ам чүгле машина манаары арткан.

Хандагайтыдан «чычаан» кээрин манап органнар. Оон удаваанда көөрге, сагыш ышкаш дораанна «чиик-кара» шыварaңнадып орган-дыр. Шупту тос башка чаштынып маңнажып чоруй барганнар. Кым – хараган аразынче, кым хем эриинче шыпыраш-ла дээн. Машина халдып келгеш, «кижиниң» чанынга турупкан. Оон чолаачы машиназындан үнүп келгеш, элээн көрүп тура, бир дугаарында, шилди хемче оранчок шывадапкаш, «хеп-кижини» машиназынче суп алгаш, халдып чоруй барган. Машинаның барааны көзүлбейн баарга, шупту үнүп келгеш, машинаның уунче «Хайыраан идик-хевивисти, аа» деп көрүп туруп калганнар.

Лагерьге чедир каттыржып шаг болганнар. Оолдар мырыңай чүгле ырыктааштарлыг арткан болган. Ам канчаар, башкылар дугурушкаш, Хандагайтыже «идик-хептеп» чорупкан бис. Ада-иелеринге барып чугаалаарывыска, хорадаар туржук, кара баарын кадыр каттыржыр болган. Бо таварылганы ынчангы өөреникчилерим, ам болза улуг улустар, ам-даа сактып каттыржыр улус чүве. А демги «хеп-киживисти» олуртуп алган чолаачывыс бо чүүлдү номчааш, ам та чүү деп бодаар...

Болат-оол ХОМУШКУ,
хоочун башкы.

Өвүр кожуун,
Хандагайты суур.

Бичии чаштар-биле кады хүлүмзүрүүлүңер

Саша шкафче конфеталар ап ары-биле үнүп бар чыткан. азы:

— Саша, чүнү канчаарың ол, ум?

— Авай, өске өрээлче кире геш, чүнү-даа айтырбайн көр.

* * *

Март айның эгези. Хар эрип, тар ырлажып, хүн караа чер рын чылыдып эгелээн. Час кен! Эртенинде хар чаапкан, хадаан, бүргег. Женя дашгаар үнүп келгеш, дээрже геш, боданып-боданып:

— Хм-м, час болдунмайн ган-дыр, аа?!

* * *

Өг-бүле чаа бажыңче көже гген.

— Авай, бис бо бажыңны тарывыс тудуп алган бис бе?

— Чок, оглум, бис бо бажынны ып алган бис.

Оглу кезек када карактары улгадып, аңгадай берген турган. Оон алгырып-ла үнген:

— Кайы садыгдан садып алган бис? А садыгдан канчаар эккелдиңер?

* * *

Бичии Тимоша улуг акызыбиле ойнавышаан, чараш чурук-тарлыг номнар көрүп эгелээн. Оон акызы:

— Тимош, бо чурукта чүү-дүр?

—Масина... Дыка-а-а улуг!

— А бо машина кандыг-дыр?

— Дыка-а-а бичии!

— А бо чурукта чүү-дүр, Тима?

— Дагаа оолчуктары.

— Өңү кандыг-дыр?

— Сарыг. База-а-а дыка-а-а бичии.

— Чанында чүү-дүр?

— Дагаа.

— А ол кандыг-дыр?

«Дүргедеңер, далажыңар, сүрүштүр-ле маңнаңар-ла!»

Валерия КОНГАРНЫҢ тырттырган чуруу.

Василий МОНГУШ

Кыска чугаалар

Кадай алыр дээш чадажы бердим.

— Чүге?

— Тааржыр уруг тывылбастыр.

— Мындаа кады кинолап чораан урууң Полина багай эвес хире кыс чорбадыва. Ону ап алзыңза?

— Ынчап канчап өлүр — ол ургнуң узунун көр даан — метр чеден беш, хөрээниң калбаа аптара-ла, бутка кедер идииниң дугаарын адаар болзумза, шуут далып каар сен.

— Оозун чоор сен.

— Чоонмас чүве бе — хевин садарга, чарыгдал улуг-дур...

* * *

— Арның чүге кыза берди?

— Та.

— Арага ижиптиң бе?

— Ийе.

— Ынчангаш кызыл-дыр.

— Кыспас болур ужурлуг чүве эвейикпе.

— Чүге?

— Ак арага ижерге, канчап кызар деп...

* * *

— Келген аалчыңарга чүнү белек кылдыр бердиң?

— Кула аъдымны баглап бердим, чедип алгаш чоруй бардылар.

— Ол аъдыңны энир чылын келген аалчыларга база берип турдуң чоп?

— Ам үш дугаар берип турарым бо. Дөмей-ле чанып келир аътла болгай.

* * *

—Машаның кайнаар далажып бар чыдары ол дээр сен? — деп, Алдынай чанында эжинден айтырган.

— Кайнаар боор, магазинчеле ыйнаан. Кылаштап бар чыдарының чоргаарын көрем. Оозун бодааргa, акшазы шыырак хире.

— Ол шын. Акшазы чокта сузу бастынган, кылаштаары безин пат апаар кижи.

* * *

Чээрби чыл бурунгаар «Бирюса» дээр соодукчу садып алган бис. Мынчага дээр чаңгыс катап үрелип көрбээн. Ындыг ынанышты этти кылган кижилерге өөрүп четтиргенивисти кадайым-биле бола чугаалажы берген олурар бис. Эрткен чылын кадайым соодукчузун аштап-арыглап тургаш, мындыг санал киирген:

— «Бирюса» хөөкүй элеп эгелээн. Ооң шуут үрелип каарын манап орбайн, чаа соодукчудан садып алыылам.

Акшавысты чыып тургаш, чаа соодукчуну бажыңга эккеп алган бис. «Бирюсаның» чанынга тургузуп каарывыска, оон бедик-даа, чараш-даа көстүр эт болган.

Барааны чаагай чаа соодукчувус таптыг-ла бир чыл ажылдааш, үрелип калган. Ону солуп бериңер деп дилээривиске, септедип бээр бис дээн. Септеп бериңер дээривиске, солудуп бээр бис дээш, хүнден хүнче чылдырып, ыттан эрттирип туруп берген. А эрги соодукчувус «Бирюса» биезги хевээр ажылдавышаан...

☺ *Анекдот*

— Вася, бээр дыңна даан, эмчи арага кижиниң назынын ийи катап кызырар диди чоп. Сен каш харлыг сен?

— 30.

— Ыы-ы, ишпес турган болзуңза, 60 харлыг турар-дыр сен.

Апрель 1 — Бүгү-делегейниң куштар хүнү

БОЙДУСТУҢ «ЫРААЖЫЛАРЫ»

XX вектиң эгезинде 1902 чылдың март 19-та «Көдээ ажыл-агыйга ажыктыг куштарны камгалаарының талазы-биле чоннар аразының конвенциязы» деп аттыг документиге атты салган. Ук конвенция 1905 чылдың декабрь 12-де күштүг болуп кирген, а Куштар камгалаарының талазы-биле чоннар аразының конвенциязын 1906 чылдың апрель 1-де хүлээп алган.

Россия аңаа 1927 чылда адын салган, ынчалзажок ук байырлалды калбаа-биле чүгле 1994 чылдан бээр демдеглеп эгелээн.

Амгы үеде Бүгү-делегейниң куштар хүнүн Чер бөмбүрзээнде чурттарның хөй кезии демдеглеп эрттирип турар. Ол хүн «Ногаан өңнүглер» дээр бойдус камгалалының талазы-биле суртаал ажыл-чорудулгазын боттандырып турар хөй-ниити организациялары куштар камгалалынче, оларның баш санының байдалынче кижи төрелгетенниң кичээнгейин хаара тудар сорулга-биле митингилерни, акцияларны эрттирип турарлар.

1600 чылдан бээр бүгү делегейде 100 ажыг хевирниң куштары чок болуп, читкен бооп турар. Оларның хөй кезии далай ортузунда ортулуктарга чурттап турган эвээш санныг куштар. Оларның хөй кезии мага-бодунуң тургузуубиле ужуп шыдавас болгаш кижиниң болгаш араатан амытаннарның белен олчазы болу бергеннер. Амгы үеде Чер кырында куштарның дыка хөй хевирлери чидериниң кырында келген.

Куштарга айыылды оларны аңнап турар кижилер эвес, а колдуунда-ла кижиниң хүн бүрүде амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазын уржуктары тургузуп турар. Небоскребтар, телесуургалар, бедик тудуглар оларның ужарынга улуг шаптык кадып, оларның амы-тынынга бо-ла чедип турар. Автомашиналар болгаш самолеттар оларны таварып турар, а далай суунче төгүлген нефть хораннап турар. Кижиниң ажыл-чорудулгазының түңнелинде долгандыр бойдус хүрээлелиниң хирленип турары куштарның амы-тынынга база дорту-биле кыжанып турар.

Кижиниң куштарга чедирип турар хоралыг салдарын шуут чок болдурары ам болдунмас-даа болза, ону эвээжедирин кызыдып болур. Ооң бир аргазы — куштарның уялап, турумчуп турар черлерин база ол чоок-кавының девискэрлерин бокталдырган, хирлендиргеннерге хамаарыштыр шыңгыы харыысалганы онаары. База бир аргазы — дириг бойдустуң тускай камгалалдыг черлериниң девискээриниң хемчээлин улгаттырары болгаш кадагалаары. Маңаа хамаарыштыр Хадың болгаш Дус-Хөл хөлдерниң чоок-кавызында бактаап турар куштарның чемнээр болгаш уялаар черлери чылдан чылче кызырлып, хирленип турары дүвүрелди болдуруп турар. Ол талазы-биле тускай камгалал хемчеглери чүгле тайылбыр бижиктер тургузары-биле кызыгаарланганы хомуданчыг.

Келир үениң салгалдарынга дээрде дистинчип алган ужуп бар чоруур куштарның ыяңгылыг, кижиниң сагыш-сеткилин хөлзедип келир чараш алгызын, үнүн дыннаар арганы келир үениң салгалдарынга арттырар деп бис бе? Даштын чем эреп халчып турар бора-хөкпештерге хлеб тогланчыларын-даа октап бээр болзуңарза, ол силерниң киирген үлүг-хууңар-дыр.

Үлетпүр килдизи белеткээн.

Юбилейиңер-биле!

Бистиң эргим ачавыс **Геннадий Мөңгеевич Ты** хүннерде 50 харлаан база аввавыс **Марта Дарымаевна** 45 харлаан. Оларның төрүттүнген хүннерин таварыш кежикти, быжыг кадыкшылды, ам-даа 100 хар чедир чу сеткиливис ханызындан күзедивис!

Хүндүткел-биле,

уруглары, о

Сундуй Чалзапович КУУЛАР

Үр эвес аарааныныӊ соонда, 2011 чылдың март 29-та, республиканың өртке удур камгалалының хоочуну, тылдың ишчизи, иштики херектер албанының халажыгда майору Сундуй Чалзапович Куулар мөчээн.

Сундуй Чалзапович Куулар 1925 чылдың март 15-те Тыва Автономнуг областың Сүт-Хөл районунуң Ают-Аксы деп черге төрүттүнген. Бодунуң албан-хүлээлгезин Тываның өртке удур камгалалынга 1943 чылда эгелээн, аңаа ол таңныылдар начальнигинден өрт өжүрер талазы-биле штаб начальнигиниң дузалакчызынга чедир ажыл-херекчи орукту эрткен.

Бедик мергежилд айтырыгларны шиитп билдилиг туружу, хуу салганы ханы билир чо бедик түңнелдерни ч арганы аңаа берген. Мө арга-дуржулгазын бол лерин ол аныяк спец дамчыдып келген.

1982 чылда халаж соонда Сундуй Чалзапо өртке удур камгала ажыл-херектерин док нуургап, албан-хүлээлге рынга аныяк салгалдар жып келген. С.Ч. Куулар эш, дидим болгаш шиит жи чораан, ол өг-бүлен адазы—ийи ажы-төлдү к хүндүлүг кырган-ача чо

Иштики херектер ор ажылдап чорааш, Ада сеткилдиг бараан бол Сундуй Чалзапович «Өртке удур камгалалд ажылдакчызы» хөре биле, «Чүткүлдүг алба дээш» медальдың I, гелери-биле, «Шылгара ажыл дээш» медаль-бил

Сундуй Чалзапови дугайында чырыткылыг бистиң чүректеривиске артар.

Россияның ОБЯ-зының Тыва Республикада Кол эрг удуртулгазы болгаш хуу составы, федералдыг өртке уд ның ТР-де салбыры, Россияның ОБЯ-ның ТР талазы-би «ФПС СЭУ», ТР талазы-биле «ИПЛ», Россияның ОБ талазы-биле биче суднолар инспекциязы.

Күш чок деп санаар

Эрзин ортумак школазын 1995 чылда дооскаңының дугайында **Буян Идамчапович Кыргыстың** адынга тывыскан А №0019788 аттестаттың читкенин барымдаалааш, ону **күш чок** деп санаар.

ЧЕМПИОНАТ БОЛУР

Тываның күрүне университединиң дыңнадыры болза, 2011 чылдың апрель 8-тен 11-ге чедир ТКУ-нуң ректорунуң шаңналы дээш студентилер аразынга хостуг хүрешке Сибирьниң федералдыг округунуң чемпионадын Тыва Республиканың Аныяктар болгаш спорт херектериниң талазы-биле яамы кады эрттирер.

Оргкомитет.

КОТТЕДЖТЕРНИ ТУДУП ЭГЕЛЭЭР

«Энергострой» КХН коттедж хоорайжыгашты, шөлдери аңгы-аңгы хевирлиг (175 дөрбелчин метрден 320 дөрбелчин метр чедир) коттеджтерни Мурнуу №10 микрорайонга тудуп эгелээринче кирип турар.

Тудугга үлүүн киирерин күзээр болза, «Энергострой» КХН-ниң офизинге келир.

Адрези: Колхозная кудумчузу, 2а, тел. 4-85-29, 8-905-920-4101, 8-923-268-9073.

20 харлаар бис

Кызыл кожууннуң Чонну ажылга хаара тудар төвү 20 чылдың дургузунда 10042 хамаатыга «ажыл чок» деп эрге-байдалды бергеш, пособиени тывыскан. Кыска хуусаалыг курстарга 1486 хамааты өөренген, биче сайгарлыкчы чорукту эгелээри-биле 289 хамааты дузаламчы акшаны алган. 14-тен 18 харга чедир школа назылыг 3389 уругну түр үениң ажылдарынга хаара туткан.

Кожууннуң Чонну ажылга хаара тудар төвүн эң-не баштай Калзан Севээн-оолович Донгак директорлаан. Ооң соонда аңгы-аңгы чылдарда Владимир Сааяевич Дандар, Сергей Николаевич Салчак удуртуп чораан. 2003 чылдан бээр Галина Сатовна Ондар — коллективти удуртуп, аныяктарга байлак арга-дуржулгазын дамчыдып берип чоруур удуртукчу. Ынчангаш 20 чылдың дургузунда кылып чоруткан ажылывыска кандыг үнелелди бээри бистиң-биле кады ажылдап чоруур чонувустан хамааржыр.

Владислав САТ.

Кызыл кожуун.

ДЫҢНАДЫГЛАР

Тыва Республиканың муниципалдыг району Сүт-Хөл кожууннуң чагыргазының тудуг болгаш өнчү башкарар килдизинче Россия Федерациязының хамаатызы **Саяна Борисовна Монгуштан** Сүт-Хөл кожууннуң Суг-Аксы сумузунуң Чылбак кудумчузу, бажың №14 деп адресте көдээниң чурттакчылыг черлеринден ниити шөлү 1200 дөрбелчин метр чер участогун хууда чуртталга бажыңын тудуп алыры-биле 5 (беш) чыл дургузунда арендага бээрин дилээн билдириишкин киргенин сонуургалдыг хамаатыларга дыңнадып тур.

Күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар бо медээни парлаанындан бээр 30 хонук дургузунда аңаа удурланган билдириишкинни дараазында адресте хүлээп ап турар: 668150, Тыва Республика, Сүт-Хөл кожуун, Суг-Аксы сумузу, Бүрбү кудумчузу, бажың 16, Сүт-Хөл кожуун чагыргазының тудуг болгаш өнчү башкарар килдизи.

* * *

Тыва Республиканың муниципалдыг району Сүт-Хөл кожууннуң чагыргазының тудуг болгаш өнчү башкарар килдизинче Россия Федерациязының хамаатызы **Саида Солуноловна Ондардан** Сүт-Хөл кожууннуң Суг-Аксы сумузунуң Байыскылаң кудумчузу, бажың №119 деп адресте көдээниң чурттакчылыг черлеринден ниити шөлү 1250 дөрбелчин метр чер участогун хууда чуртталга бажыңын тудуп алыры-биле 11 (он бир) ай дургузунда арендага бээрин дилээн билдириишкин киргенин сонуургалдыг хамаатыларга дыңнадып тур.

Күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар бо медээни парлаанындан бээр 30 хонук дургузунда аңаа удурланган билдириишкинни дараазында адресте хүлээп ап турар: 668150, Тыва Республика, Сүт-Хөл кожуун, Суг-Аксы сумузу, Бүрбү кудумчузу, бажың 16, Сүт-Хөл кожуун чагыргазының тудуг болгаш өнчү башкарар килдизи.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистиң ынак оглувус, акывыс, дуңмавыс, честевис, д ургларының ынак ачазы **Антонов Сарыг-Донгакович Мунзук** орукче үдежип, моральдыг болгаш материалдыг дузаны к чаңгысклассчы эштеринге, кады ажылдап чораан чолаачыларг коллективтерге, бистер четкижевиске чедир дуңмамның оолдар баштап турган даай-авалары Светлана болгаш Байлакмаа оолдарга, кудам Алексей Сааяевич Чыжыр-оолга, Кызылда дуңмаларым Орлан, Ужар-оол, Мерген Сарыг-Донгактарга, келген дуңмаларывыска, кудаларывыска черге чедир мөгей четтирдивис.

Угбазы Галина Мунзук, керни Св Чүннеевна болгаш хөй ажы-төлдерив

Адаккы ол өртемчейге
Албан черле дужа бээр бис.
Иевистен төрүттүнген
Ийи борбак угбашкы бис.
Чаңгыс дуңмам мени каапты,
Чааскаан артып канчаарым ол?!
Ажыл-ишке кызыл болгаш
Ажы-төлүн өстүрүп каан,
Арат-чонга багы-даа чок
Анаа чурттап чораан кижи.
Номнар черле холдан салбас,
Номчуттунуп чыда хонар.
Медерелдиг номчаан сөстер
Мээде сиңген чыдыр ыйнаан.
Бүтпейн барган күзелд
Бүгү чонуң күүседип к
Адаккы ол өртемчейге
Албан черле дужа бээ
«Карааң суглуг» чыды
Ужурашкан болурумга
Өттүр билир турган зв
Өлүп каарың кайын бил
Мөңгүн-Тайгаң, төрел ч
Бөгүн сени качыгдап т
Мөңге уйгун удуп дышт
Бөдүүн ишчи, мээң дун

Галина МУ

Мөңгүн-Тайга кожуун.

ШЫН Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа. Кол редактор С.С.МОНГУШ

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторнуң оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажыл-агый — 2-17-09 очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 9130. Чагыг 34. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810900000010000 ОАО НКО "Тувакре Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810700000000740 БИК 04930

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш масс коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаакы Сиби регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың ма те эде бүрүткээн.

Херечилелдиң дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодал редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары бо өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.